

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

**Výchova k občanství a průřezová témata Rámcového
vzdělávacího programu pro základní vzdělávání**

**Civics and sectional themes of Framework education
programme for basic education**

Autor: Jitka Michalicová

Studijní obor: Pedagogika

Forma studia: kombinované studium

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Valenta, CSc.

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci Výchova k občanství a průřezová témata Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání vypracovala pod vedením doc. PhDr. Josefa Valenty, CSc. samostatně na základě vlastních zjištění a za použití literatury a pramenů uvedených v seznamu.

Praha, 31. března 2008

.....

Podpis

Děkuji panu doc. PhDr. Josefu Valentovi, CSc. za cenné připomínky, rady při vypracování této diplomové práce. Též děkuji celé své rodině za trpělivost, kterou se mnou měla.

Obsah

Úvod	6
1. Výchova k občanství	8
1.1 VYMEZENÍ POJMU	8
1.2 CHARAKTERISTIKA VZDĚLÁVACÍHO OBORU VÝCHOVA K OBČANSTVÍ	8
1.3 CÍLOVÉ ZAMĚŘENÍ VZDĚLÁVACÍ OBLASTI ČLOVĚK A SPOLEČNOST	9
1.4 TEMATICKÉ OKRUHY – SLOŽKY VÝCHOVY K OBČANSTVÍ	11
1.5 VZDĚLÁVACÍ OBSAH	11
1.5.1 Učivo (tematické okruhy)	12
1.5.2 Očekávané výstupy	12
2. Průřezová témata v RVP ZV	13
2.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA PRŮŘEZOVÝCH TÉMAT	13
2.2 ZAŘAZENÍ PRŮŘEZOVÝCH TÉMAT DO VÝCHOVNĚ VZDĚLÁVACÍHO PROCESU	13
2.3 ČLENĚNÍ PRŮŘEZOVÝCH TÉMAT	14
2.4 CHARAKTERISTIKA PRŮŘEZOVÉHO TÉMATU V RVP	14
2.5 PŘÍNOSY PRŮŘEZOVÉHO TÉMATU K ROZVOJI OSOBNOSTI ŽÁKA V RVP ZV	14
2.6 TEMATICKÉ OKRUHY	14
2.7 DÍLČÍ TÉMATA, NÁMĚTY, ČINNOSTI	15
2.8 MOŽNOSTI ZAČLENĚNÍ PRŮŘEZOVÝCH TÉMAT DO ŠVP - ZÁKLADNÍ FORMY ZAČLENĚNÍ	15
3. Multikulturní výchova	16
3.1 VYMEZENÍ, CHARAKTERISTIKA	16
3.2 SMYSL, OBECNÉ CÍLE MULTIKULTURNÍ VÝCHOVY	16
3.3 MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA VE ŠKOLNÍM VZDĚLÁVÁNÍ – PRŮŘEZOVÉ TÉMA RVP ZV	19
3.3.1 Charakteristika průřezového tématu Multikulturní výchova	19
3.3.2 Přínosy průřezového tématu	20
4. Vztah vzdělávacího oboru Výchova k občanství a průřezového tématu Multikulturní výchova	22
5. Začlenění průřezového tématu Multikulturní výchova do vzdělávacího oboru Výchova k občanství	23
5.1 FORMULACE CÍLŮ V OBLASTI KOGNITIVNÍ	24
5.2 FORMULACE CÍLŮ V OBLASTI AFEKTIVNÍ	29
5.3 FORMULACE CÍLŮ V OBLASTI PSYCHOMOTORICKÉ	31
6. Výchova k občanství (Vko) – formulace cílů vzdělávacího oboru	33
6.1 TEMATICKÝ CELEK Vko - ČLOVĚK VE SPOLEČNOSTI	33
6.2 TEMATICKÝ CELEK Vko - ČLOVĚK JAKO JEDINEC	41
6.3 TEMATICKÝ CELEK Vko - STÁT A HOSPODÁŘSTVÍ	44
6.4 TEMATICKÝ CELEK Vko - STÁT A PRÁVO	47
6.5 TEMATICKÝ CELEK Vko - MEZINÁRODNÍ VZTAHY, GLOBÁLNÍ SVĚT	52
7. Multikulturní výchova (MKV) - formulace cílů průřezového tématu	56

7.1 PŘÍNOSY PRŮŘEZOVÉHO TÉMATU K ROZVOJI OSOBNOSTI ŽÁKA - FORMULACE CÍLŮ.....	57
7.1.2 Formulace cílů Multikulturní výchovy (MKV) v oblasti vědomostí, dovedností.....	58
7.1.3 Formulace cílů Multikulturní výchovy (MKV) v oblasti postojů, hodnot.....	68
8. Analýza očekávaných výstupů tematických celků vzdělávacího oboru Výchova k občanství a přeformulovaných přínosů průřezového tématu Multikulturní výchova	75
8.1 POROVNÁNÍ CÍLŮ PRŮŘEZOVÉHO TÉMATU (MKV) S OČEKÁVANÝMI VÝSTUPY VYUČOVACÍHO OBORU (VKO)	75
8.2 KONKRÉTNÍ VÝSLEDKY OBSAHOVÉ ANALÝZY	75
8.2.1 Oblast vědomostí a dovedností	75
8.2.2 Oblast postojů, hodnot.....	78
8.2.3 Shrnutí	81
9. Analýza cílů průřezového tématu Multikulturní výchova a očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Výchova k občanství	84
9.1 VÝBĚR OČEKÁVANÝCH VÝSTUPŮ, KTERÉ NEVYKAZUJÍ SHODU ČI BLÍZKOST CÍLŮ, ALE KTERÉ LZE PROPOJIT S CÍLI PRŮŘEZOVÉHO TÉMATU	84
9.1.1 Tematický celek Člověk ve společnosti	84
9.1.2 Tematický celek Stát a právo	90
9.1.3 Tematický celek Mezinárodní vztahy, globální svět	94
9.1.4 Shrnutí	96
10. Celkové shrnutí výsledků	98
11. Výběr vhodných metod	99
11.1 METODY VZDĚLÁVACÍHO OBORU VÝCHOVA K OBČANSTVÍ	99
11.2 VÝBĚR METOD REALIZOVATELNÝCH VE VZDĚLÁVACÍM OBORU VÝCHOVA K OBČANSTVÍ	102
11.2.1 Stručná charakteristika vybraných metod	102
11.3 METODY MULTIKULTURNÍ VÝCHOVY	109
11.4 SHRNUÍ.....	113
12. Příklad integrace průřezového tématu Multikulturní výchova do vzdělávacího oboru Výchova k občanství.....	114
Závěr	120
RESUMÉ.....	121
Přehled schémat a tabulek	123
SCHÉMATA:	123
TABULKY:.....	123
Bibliografické citace	125
Literatura	127

Úvod

Od školního roku 2007/2008 vzdělávají a vychovávají základní školy své žáky podle školního vzdělávacího programu. Ten vytvářeli pedagogičtí pracovníci konkrétní školy vycházejíce z Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Jedním z úkolů při jeho tvorbě bylo i začlenění tzv. průřezových témat do školního vzdělávacího programu, tedy i Multikulturní výchovy jako jednoho z průřezových témat vymezených RVP ZV.

Tato diplomová práce se zabývá jednou z možností začlenění multikulturní výchovy do konkrétního vzdělávacího oboru – integrací průřezového tématu Multikulturní výchova do vzdělávacího oboru Výchova k občanství.

Hlavním důvodem, proč jsem zvolila toto téma, je aktuálnost problému, školy pracují podle školních vzdělávacích programů (ŠVP) prvním rokem, jejich zkušenosti se začleňováním průřezových témat do ŠVP jsou různé. Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů jen velmi okrajově nastínil, jak s průřezovými tématy pracovat. Tato diplomová práce předkládá jeden z konkrétních postupů smysluplného začlenění průřezového tématu do vzdělávacího oboru. Další důvod byl praktický, tento postup jsem využila při tvorbě vzdělávacího obsahu předmětu Výchova k občanství, jehož součástí bylo i začlenění průřezových témat, v rámci tvorby a zpracování Školního vzdělávacího programu Základní školy v Uhlířských Janovicích, kde pracuji.

Práce je rozdělena do dvou hlavních částí.

V první, teoretické části, jsou zpracovány základní informace o vzdělávacím oboru Výchova k občanství a průřezovém tématu Multikulturní výchova, charakteristika, vymezení obecných cílů, jejich pojetí v RVP ZV.

Druhá, praktická část, je rozdělena do čtyř základních částí a je dána cílem diplomové práce:

Nastítnit možnosti začlenění průřezového tématu Multikulturní výchova do vzdělávacího oboru Výchova k občanství na základě:

1. Konkretizace cílů vzdělávacího oboru Výchova k občanství

- formulace cílů na základě didaktické analýzy očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Výchova k občanství,
- stanovení učiva vzdělávacího oboru, které by bylo prostředkem k dosažení těchto cílů.

2. Konkretizace cílů průřezového tématu Multikulturní výchova

- formulace cílů na základě didaktické analýzy přínosů průřezového tématu Multikulturní výchova,
- stanovení učiva, námětů, činností, které budou prostředkem k dosažení těchto cílů.

3. Analýza těchto cílů

- porovnání cílů průřezového tématu s očekávanými výstupy vyučovacího oboru, hledání shody či blízkosti cílů průřezového tématu a vzdělávacího oboru,
- obsahová analýza cílů průřezového tématu a očekávaných výstupů vyučovacího oboru, výběr očekávaných výstupů, které nevykazují shodu či blízkost cílů, ale které lze propojit s cíli průřezového tématu,
- výběr vhodných metod vedoucích k naplnění formulovaných cílů.

V závěru této práce je uvedena též praktická ukázka možného začlenění tématu multikulturní výchovy do výuky.

1. Výchova k občanství

1.1 Vymezení pojmu

„Občanská výchova - výchova k občanství, jejíž cílem je utvářet u žáků hodnoty a postoje, které sdílí demokratická společnost, rozvíjet schopnost žít ve společnosti a plnit role občana a vybavit mladé lidi příslušnými znalostmi.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 141)

„Obsahem předmětu není pouze stránka informativně kognitivní, ale občanská výchova má poskytovat především vytváření hodnotové orientace a vést žáky také k občanským dovednostem.“ (Dostálová, 2001, s. 6)

1.2 Charakteristika vzdělávacího oboru Výchova k občanství

Vzdělávací obor výchova k občanství je součástí vzdělávací oblasti Člověk a společnost spolu se vzdělávacím oborem Dějepis. Navazuje ve svém vzdělávacím obsahu na vzdělávací oblast Člověk a jeho svět, který je vyučován na 1. stupni základní školy.

V Rámcovém vzdělávacím programu (2005, s. 35) je tento obor charakterizován takto: „Vzdělávací obor výchova k občanství se zaměřuje na vytváření kvalit, které souvisejí s orientací žáků v sociální realitě a s jejich začleňováním do různých společenských vztahů a vazeb. Otevírá cestu k realistickému sebepoznání a poznávání osobnosti druhých lidí a k pochopení vlastního jednání i jednání druhých lidí v kontextu různých životních situací. Seznamuje žáky se vztahy v rodině a širších společenstvích, s hospodářským životem, činností důležitých politických institucí a orgánů a s možnými způsoby zapojení jednotlivců do občanského života. Učí žáky respektovat a uplatňovat mravní principy a pravidla společenského soužití a přebírat odpovědnost za vlastní názory, chování a jednání i jejich důsledky. Rozvíjí občanské a právní vědomí žáků, posiluje smysl jednotlivců pro osobní i občanskou odpovědnost a motivuje žáky k aktivní účasti na životě demokratické společnosti.“

Vzdělávací obor Výchova k občanství může být vyučován jako samostatný vyučovací předmět, dále pak jako integrovaný vyučovací předmět, tzn. může vzniknout integrací vzdělávacího obsahu více vzdělávacích oborů, například Výchovy k občanství a Dějepisu, Výchovy k občanství a Výchovy ke zdraví apod. Třetí možností je integrace vzdělávacího obsahu tohoto vzdělávacího oboru do ostatních předmětů.

V rámci vyučovacího předmětu je vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Výchova k občanství rozpracován a doplněn v učebních osnovách a to s ohledem na zájmy, nadání, specifické výukové potřeby žáků konkrétní školy takovým způsobem, aby tito žáci směřovali k rozvoji a naplnění klíčových kompetencí uvedených v RVP ZV. (2005, s. 10)

1.3 Cílové zaměření vzdělávací oblasti Člověk a společnost

U každého vzdělávacího oboru, tedy i Výchovy k občanství, RVP ZV vymezuje cílové zaměření vzdělávací oblasti. Tato část vymezuje, k čemu je žák během vzdělávání veden - tedy k postupnému vybavení žáka souborem klíčových kompetencí jakožto smyslu a cíli vzdělávání. Jde o kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské a kompetence pracovní. (srov. RVP ZV, 2005, s. 6)

Cílové zaměření vzdělávací oblasti Člověk a společnost je společné pro oba vzdělávací obory Dějepis i Výchovu k občanství.

V RVP ZV (2005, s. 36) vzdělávání v této vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvoji klíčových kompetencí tím, že vede žáka k:

- rozvíjení zájmu o současnost a minulost vlastního národa i jiných kulturních společenství, k utváření a upevňování vědomí přináležitosti k evropské kultuře,
- odhalování kořenů společenských jevů, dějů a změn, k promýšlení jejich souvislostí a vzájemné podmíněnosti v reálném a historickém čase,

- hledání paralel mezi minulými a současnými událostmi a k jejich porovnávání s obdobnými či odlišnými jevy a procesy v evropském a celosvětovém měřítku,
- utváření pozitivního hodnotového systému opřené o historickou zkušenost,
- rozlišování mýtů a skutečnosti, k rozpoznávání projevů a příčin subjektivního výběru a hodnocení faktů i ke snaze o objektivní posouzení společenských jevů současnosti i minulosti,
- vytváření schopnosti využívat jako zdroj informací různorodé verbální i neverbální texty společenského a společenskovedního charakteru,
- rozvíjení orientace v mnohotvárnosti historických, sociokulturních, etických, politických, právních a ekonomických tvořících rámců každodenního života, k poznávání a posuzování každodenních situací a událostí ve vzájemných vazbách a širších souvislostech včetně souvislostí mezinárodních a globálních,
- úctě k vlastnímu národu i k jiným národům a etnikům, k rozvíjení respektu ke kulturním či jiným odlišnostem (zvláštnostem) lidí, skupin i různých společenství,
- získávání orientace v aktuálním dění v ČR, EU a ve světě, k rozvíjení zájmu o veřejné záležitosti,
- utváření vědomí vlastní identity a identity druhých lidí, k rozvíjení realistického sebepoznávání a sebehodnocení, k akceptování vlastní osobnosti i osobnosti druhých lidí,
- utváření pozitivních vztahů k opačnému pohlaví v prostředí školy i mimo školu, k rozpoznávání stereotypního nahlížení na postavení muže a ženy v rodině, v zaměstnání i v politickém životě, k vnímání předsudků v nazírání na roli žen ve společnosti,

- rozpoznávání názorů a postojů ohrožujících lidskou důstojnost nebo odporujících základním principům demokratického soužití, ke zvyšování odolnosti vůči myšlenkové manipulaci,
- uplatňování vhodných prostředků komunikace k vyjadřování vlastních myšlenek, citů, názorů a postojů, k zaujímání a obhajování vlastních postojů a k přiměřenému obhajování svých práv.

1.4 Tematické okruhy – složky Výchovy k občanství

Tematické okruhy jsou stanoveny v RVP ZV, jde o: Člověk ve společnosti, Člověk jako jedinec, Stát a hospodářství, Stát a právo, Mezinárodní vztahy, globální svět.

Tyto tematické okruhy jsou vymezeny na základě složek výchovy k občanství. Základními složkami vzdělávacího oboru Výchova k občanství podle RVP ZV jsou tyto: vlastivědná, ekonomická, osobnostní, environmentální, politologická a sociální.

Vlastivědná složka je tvořena vzdělávacím obsahem, očekávanými výstupy a učivem tématu Člověk ve společnosti. Právní složku tvoří vzdělávací obsah, očekávané výstupy a učivo tématu Stát a právo. Ekonomická složka je tvořena vzdělávacím obsahem, očekávanými výstupy a učivem tématu Stát a hospodářství. Složka osobnostní je tvořena vzdělávacím obsahem, očekávanými výstupy, učivem tématu Člověk jako jedinec. Environmentální složka nemá v tomto vzdělávacím oboru samostatný tematický celek. Politologickou složku tvoří vzdělávací obsah, očekávané výstupy, učivo témat Stát a právo a Mezinárodní vztahy a globální svět. Sociální složka je tvořena vzdělávacím obsahem, očekávanými výstupy a učivem tematického celku Člověk ve společnosti. (srov. Staněk, 2007, s. 40)

1.5 Vzdělávací obsah

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Výchova k občanství je v RVP ZV tvořen očekávanými výstupy a učivem.

1.5.1 Učivo (tematické okruhy)

Učivo jako součást vzdělávacího obsahu je strukturováno do pěti tematických okruhů, plní funkci prostředku k dosažení očekávaných výstupů. Má doporučující charakter, pokud je zapracováno do školních vzdělávacích programů, stává se závazným. RVP ZV vymezuje tyto tematické okruhy: Člověk ve společnosti, Člověk jako jedinec, Stát a hospodářství, Stát a právo, Mezinárodní vztahy, globální svět. V každém tematickém okruhu je k dispozici heslovitý souhrn učiva mající vztah k tématu a použitelný pro tvorbu učebních osnov. (srov. RVP ZV, 2005, s. 40 – 42)

1.5.2 Očekávané výstupy

Očekávané výstupy vymezují předpokládanou způsobilost žáka využívat osvojené učivo v běžném životě, v konkrétních situacích. Výstupy jsou stanoveny jako závazné (konec 9. ročníku).

Očekávané výstupy jsou v RVP ZV uvedeny u každého tematického celku a jsou dále na úrovni učebních osnov předmětu rozpracovány do jednotlivých období, ročníků či delších časových úseků spolu s učivem.

2. Průřezová témata v RVP ZV

2.1 Obecná charakteristika průřezových témat

Pojem průřezová témata se v učebních dokumentech objevuje nově, se vznikem Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a Rámcového vzdělávacího programu pro gymnaziální vzdělávání.

Prezentují aktuální problémy současného světa, jejich smyslem je seznámit žáky s konkrétními a aktuálními problémy světa, ve kterém žijí, seznámit žáky s takovými problémy, které se v jejich životě pravděpodobně objeví, které budou řešit. Proto by měla průřezová témata s těmito problémy žáky nejen seznámit, ale naučit je i řešit, hledat cesty, strategie řešení. Nejde tedy o znalosti, dovednosti získané v určitém předmětu, oboru vzdělávání, ale o jejich spojení a přeměnu v hodnoty, postoje potřebné v jejich dalším životě tak, aby žák byl schopen orientovat se ve společnosti, ve které žije a bude žít, aby vnímal problémy této společnosti a byl schopen je řešit adekvátním způsobem. Průřezová témata pomáhají k tomu, aby na konci základního vzdělávání byl každý žák vybaven klíčovými kompetencemi definovanými v RVP ZV. Nejde tedy o předávání informací, osvojování znalostí, vědomostí, ale o formování žáka, o jejich transformaci do žakových postojů. (srov. RVP ZV, 2005, s. 81)

2.2 Zařazení průřezových témat do výchovně vzdělávacího procesu

Každé průřezové téma musí být zařazeno na prvním i druhém stupni, nemusí být ale zařazeno v každém ročníku. Podmínkou však je zařazení všech tématických okruhů v průběhu školní docházky. Jsou povinnou součástí ŠVP. ŠVP vytváří konkrétní škola, je tedy zcela v kompetenci pedagogických pracovníků, kdy, do kterého vzdělávacího oboru a jakým způsobem, jednotlivá průřezová témata zařadí za splnění podmínek daných RVP ZV. (srov. RVP ZV, 2005, s. 81)

2.3 Členění průřezových témat

Pro základní vzdělání bylo stanoveno šest průřezových témat, která jsou povinná. Jde o tato průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova. (srov. RVP ZV, 2005, s. 81)

Všechna průřezová témata mají jednotné zpracování, které obsahuje charakteristiku průřezového tématu, přínos průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka a tematické okruhy průřezových témat.

2.4 Charakteristika průřezového tématu v RVP

Charakteristika průřezového tématu slouží jako přehled o obecném smyslu daného průřezového tématu, uvádí možnosti propojení témat průřezového tématu s vhodnými vzdělávacími oblastmi. Učiteli slouží k základní orientaci a pochopení smyslu PT.

2.5 Přínosy průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka v RVP ZV

Přínosy průřezového tématu jsou v RVP ZV formulovány tak, aby z nich vyplynulo, čím by mělo být průřezové téma pro žáka přínosné, obohacující. Nejde o formulaci cílů z hlediska žáků (očekávané výstupy) ale z hlediska dlouhodobých účinků, které přispívají k rozvoji žáka. (srov. Dlouhá, Chára, 2006, s. 9) Pro jejich smysluplné začlenění je tedy nutné přeformulovat tyto přínosy na očekávané výstupy, kterých by žák na konci základního vzdělávání měl podle svých individuálních možností a schopností dosáhnout a to především v oblasti hodnot a postojů.

2.6 Tematické okruhy

U jednotlivých průřezových témat jsou definovány jejich tematické okruhy, které představují v RVP ZV závaznou část. To znamená, že každý tematický

okruh musí být zařazen během základního vzdělávání a to tak, aby každý žák měl možnost zabývat se všemi tematickými okruhy všech průřezových témat během celého vzdělávacího cyklu. (srov. RVP ZV, 2005, s. 81)

2.7 Dílčí témata, náměty, činnosti

Každý tematický okruh nabízí dílčí témata, náměty a činnosti. Ty však již nejsou závazné. Výběr a zařazení těchto dílčích témat, námětů a činností je zcela v kompetenci každé školy, resp. konkrétního učitele, který začlenil celé průřezové téma či jen některé tematické okruhy do svého učebního plánu pro danou vzdělávací oblast či vzdělávací obor, do projektu, semináře. Totéž platí, pokud je průřezové téma či více průřezových témat vyučováno jako samostatný předmět. (srov. RVP ZV, 2005, s. 81)

2.8 Možnosti začlenění průřezových témat do ŠVP - základní formy začlenění

Dlouhá, Chára a kol. (2006, s. 11) uvádějí základní druhy začlenění. Každé průřezové téma může být realizováno třemi základními způsoby:

- integrace do předmětu a to formou integrace celého průřezového tématu do jednoho předmětu, integrace různých tematických okruhů do různých předmětů, integrace stejných tematických okruhů do různých předmětů,
- integrace mimo předměty (projekty, samostatné semináře apod.),
- samostatný předmět.

Uvedené způsoby realizace lze libovolně kombinovat, avšak musí být dodrženo, že každé průřezové téma je povinné zařadit jak na prvním, tak na druhém stupni a tematické okruhy musí být zařazeny tak, aby žáci měli možnost zabývat se všemi tematickými okruhy všech průřezových témat během vzdělávání na ZŠ. (srov. Dlouhá, Chára a kol., 2006, s. 10) Realizace průřezových témat však může a měla by být praktikována i mimo samotnou výuku (ostatní činnosti školy, klima školy).

3. Multikulturní výchova

3.1 Vymezení, charakteristika

„Multikulturní výchova je edukační činnost zaměřená na to, aby učila lidi z různých etnik, národů, rasových a náboženských skupin žít spolu, vzájemně se respektovat a spolupracovat. Provádí se na základě různých programů ve školách, v mimoškolních zařízeních, v osvětových organizacích, v reklamních kampaních, v politických opatřeních.“ (Průcha, 2006, s. 15)

„Interkulturní vzdělávání umožňuje jedinci rozvíjet chápání a přijímání různorodosti jako pozitivního jevu a hodnotit rozdíly mezi lidmi z různých kultur jako přínosné. Odlišnost by neměla být chápána jako potencionální zdroj konfliktu, ale jako příležitost k vlastnímu obohacení.“ (Buryánek, 2002, s. 13)

3.2 Smysl, obecné cíle multikulturní výchovy

Velmi přesně je vyjádřen smysl multikulturní výchovy tímto schématem (Průcha, 2006, s. 17):

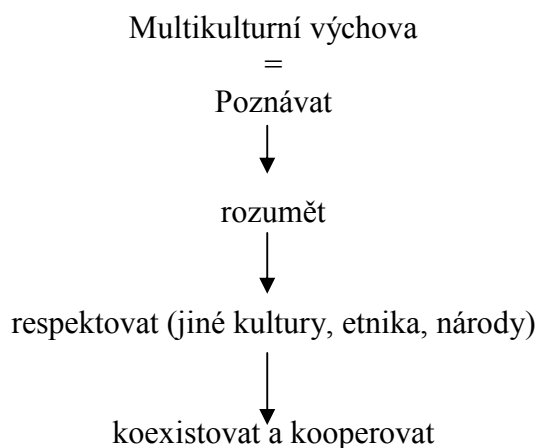

Schéma 3.1 Smysl multikulturní výchovy

K tomu, aby mohl člověk bezkonfliktně žít s druhými lidmi, spolupracovat, podílet se na změně společnosti, musí poznat členy této společnosti (tedy i příslušníky odlišných sociokulturních skupin) i sebe samého, porozumět způsobu života, kultuře, způsobům chování, myšlení druhých lidí i sebe samého.

Na základě porozumění vytvořit takové postoje, jako je tolerance, respekt k odlišnostem, které při poznávání nalezne.

Autoři příručky Interkulturní vzdělávání (2002, s. 15) vymezují cíle v oblasti vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot následovně.

V oblasti vědomostí žák, student:

- rozumí historickému zakotvení vlastní sociokulturní skupiny,
- rozumí historickému zakotvení různých sociokulturních skupin žijících v regionu, v ČR, v Evropě a ve světě,
- ví, jak sociokulturní zázemí posiluje a omezuje identitu jedince,
- je schopen rozpoznat, analyzovat a kriticky hodnotit různé aspekty a projevy odlišných sociokulturních vzorců,
- zná fyzické, společenské a psychické potřeby, které jsou společné všem lidem,
- zná způsoby, kterými se lidská společenství různých typů vztahují k těmto základním potřebám.

V oblasti dovedností a schopností žák, student:

- dokáže přispívat k nekonfliktnímu soužití různých sociokulturních skupin v prostředí občanské společnosti,
- dokáže čelit projevům intolerance a diskriminace.

V oblasti postojů, hodnot žák, student:

- respektuje různé aspekty a projevy odlišných sociokulturních vzorců,
- považuje za užitečné aktivně se zapojit do potírání projevů intolerance a diskriminace,

- považuje za samozřejmé podílet se na přiměřeném a spravedlivém řešení konfliktů vzniklých na základě sociokulturních odlišností.

Podobně uvádí cíle Interkulturního vzdělávání Janebová, Kasíková (2007, s. 292).

V oblasti znalostí žáci:

- znají dobře sociohistorické zakotvení své skupiny a rozumí svému sebepojetí,
- znají historické zakotvení i současný způsob života ostatních kultur,
- místo srovnání horší/lepší vědí, že kultury se mohou navzájem obohacovat,
- uvědomují si příčiny a důsledky mechanismů nacionalismu, genocid a předsudků.

V oblasti dovedností žáci:

- dokáží kriticky uvažovat o své identitě a postoji k ostatním, ale i o událostech a projevech ostatních skupin,
- dokáží hledat příčiny předsudků a diskriminace a nacházet cesty, jak proti nim bojovat,
- dokáží diskutovat, spolupracovat s ostatními a řešit konflikty.

V oblasti postojů žáci:

- respektují a uznávají hodnotu projevů všech kultur,
- uznávají a respektují rovná lidská práva,
- jsou otevření redefinici vlastního sebepojetí a ochotni sdílet prostor s ostatními,

- cítí zodpovědnost za své jednání a za společnost a zapojují se do potírání diskriminace.

3.3 Multikulturní výchova ve školním vzdělávání – průřezové téma RVP ZV

„Vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi.“ (RVP ZV, 2004, s. 5)

3.3.1 Charakteristika průřezového tématu Multikulturní výchova

V RVP ZV – závazném dokumentu, který je východiskem pro tvorbu ŠVP, je přesně vymezeno pojetí a obsah průřezového tématu Multikulturní výchova.

Ta zde není koncipována jako samostatný předmět, je zde definována jako tzv. průřezové téma – povinná součást základního vzdělávání, která musí být zařazena na 1. a 2. stupni základní školy. Způsob a realizace tohoto průřezového tématu a jeho časová dotace v jednotlivých ročnících je v kompetenci konkrétní základní školy. Podmínkou účinnosti tohoto průřezového tématu je jeho propojenost se vzdělávacím obsahem konkrétních vyučovacích předmětů.

V RVP ZV je multikulturní výchova chápána jako praktická edukační činnost, která je realizována především ve školní výuce, je též součástí každodenního života školy, klimatu školy. Multikulturní výchova se dotýká mezilidských vztahů ve škole, vztahů mezi žáky, mezi učiteli a žáky, též mezi rodinou a školou. Není tedy jen součástí výuky, prostupuje do všech oblastí.

Multikulturní výchova jako průřezové téma dává možnost integrovat do výuky nejen základní informace o různých kulturách, odlišných sociokulturních skupinách, jejich tradicích, hodnotách, stylu života, ale měla by poskytovat možnosti a příležitosti k jejich reálnému poznávání, porozumění, pochopení jiné kultury a porozumění jinému způsobu života, a na tomto základě vytvářet,

měnit a upevňovat pozitivní postoje, způsoby chování a myšlení, rozvoj dovedností u žáků, jako je respektování druhých, rozdílností mezi lidmi, respektování sebe sama, tolerance, solidarita, spolupráce, konstruktivní řešení problémů, efektivní komunikace aj. (srov. RVP ZV, 2004, s. 87 - 88)

3.3.2 Přínosy průřezového tématu

Přínos multikulturní výchovy je vymezen v RVP ZV (2005, s. 88) ve dvou oblastech rozvoje žáka a to

v oblasti vědomostí, dovedností a schopností:

- poskytuje žákům základní znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti,
- rozvíjí dovednost orientovat se v pluralitní společnosti a využívat interkulturních kontaktů k obohacení sebe i druhých,
- učí žáky komunikovat a žít ve skupině s příslušníky odlišných sociokulturních skupin, uplatňovat svá práva a respektovat práva druhých, chápat a tolerovat odlišné zájmy, názory i schopnosti druhých,
- učí přijmout druhého jako jedince se stejnými právy, uvědomovat si, že všechny etnické skupiny a všechny kultury jsou rovnocenné a žádná není nadřazena jiné,
- rozvíjí schopnost poznávat a tolerovat odlišnosti jiných národnostních, etnických, náboženských, sociálních skupin a spolupracovat s příslušníky odlišných sociokulturních skupin,
- rozvíjí dovednost rozpoznat projevy rasové nesnášenlivosti a napomáhá prevenci vzniku xenofobie,
- učí žáky uvědomovat si možné dopady svých verbálních i neverbálních projevů a připravenosti nést odpovědnost za své jednání,

- poskytuje znalost některých základních pojmů multikulturní terminologie: kultura, etnikum, identita, diskriminace, xenofobie, rasismus, národnost, netolerance aj.

V oblasti postojů a hodnot:

- pomáhá žákům prostřednictvím informací vytvářet postoje tolerance a respektu k odlišným sociokulturním, reflektovat zázemí příslušníků ostatních sociokulturních skupin a uznávat je,
- napomáhá žákům uvědomit si vlastní identitu, být sám sebou, reflektovat vlastní sociokulturní zázemí,
- stimuluje, ovlivňuje a koriguje jednání a hodnotový systém žáků, učí je vnímat odlišnost jako příležitost k obohacení, nikoli jako zdroj konfliktu,
- pomáhá uvědomovat si neslučitelnost rasové (náboženské i jiné) intolerance s principy života v demokratické společnosti,
- vede k angažovanosti při potírání projevů intolerance, xenofobie, diskriminace a rasismu,
- učí vnímat sebe sama jako občana, který se aktivně spolupodílí na utváření vztahu společnosti k minoritním skupinám.

4. Vztah vzdělávacího oboru Výchova k občanství a průřezového tématu Multikulturní výchova

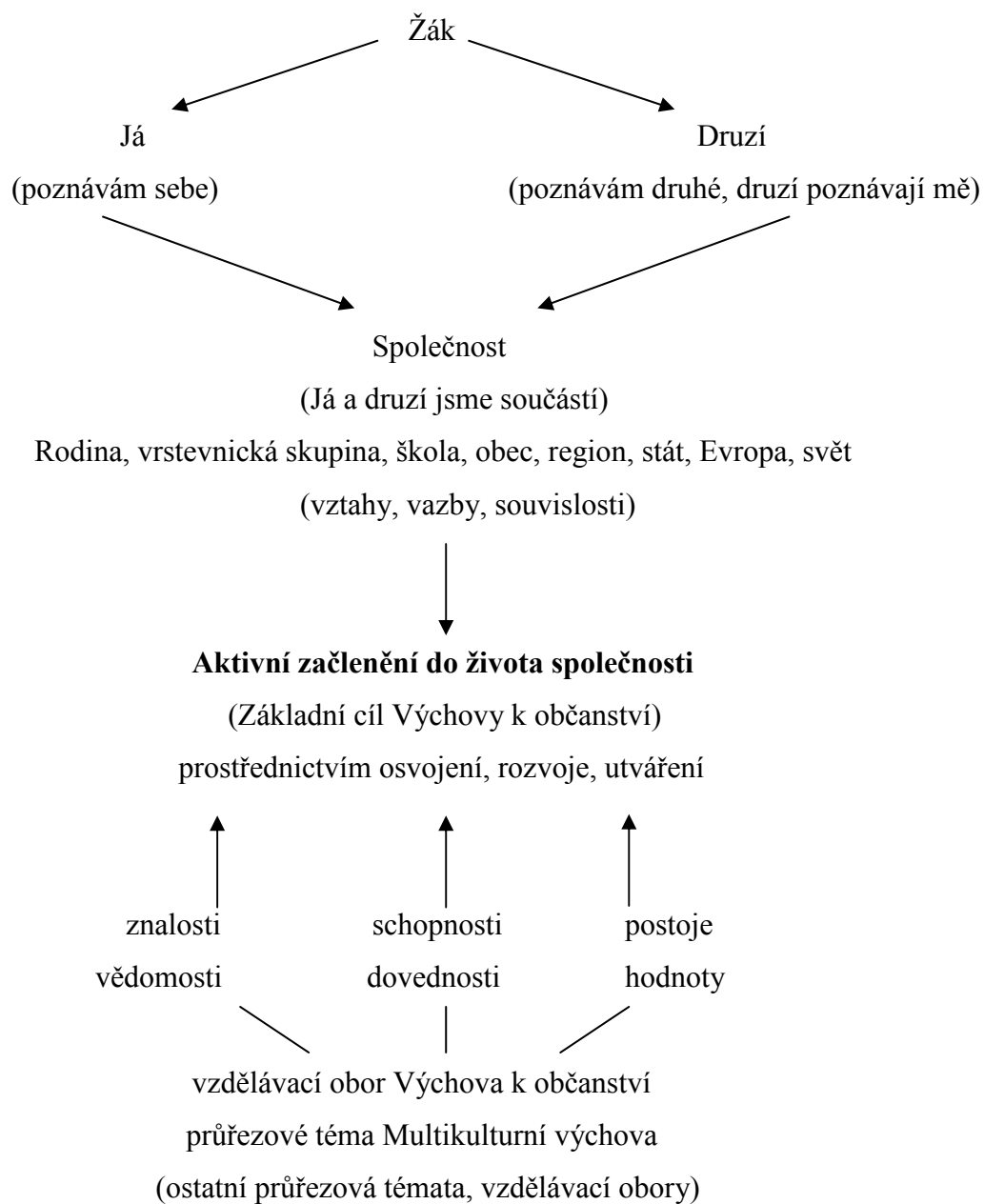

Schéma 4.1 Vztah Výchovy k občanství a Multikulturní výchovy

5. Začlenění průřezového tématu Multikulturní výchova do vzdělávacího oboru Výchova k občanství

Pro smysluplné a efektivní zařazení tematických celků průřezového tématu Multikulturní výchovy a jeho námětů, činností, je třeba provést následující kroky:

a) Konkretizovat cíle vzdělávacího oboru Výchovy k občanství

- formulace cílů na základě didaktické analýzy očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Výchova k občanství,
- stanovení učiva vzdělávacího oboru, které by bylo prostředkem k dosažení těchto cílů,
- výběr metod, které povedou k naplňování formulovaných cílů.

b) Konkretizovat cíle průřezového tématu Multikulturní výchova

- formulace cílů na základě didaktické analýzy přínosů průřezového tématu Multikulturní výchova,
- stanovení učiva, námětů, činností, které budou prostředkem k dosažení těchto cílů,
- výběr metod, které povedou k naplňování formulovaných cílů.

c) Provést analýzu cílů vzdělávacího oboru Výchova k občanství a cílů průřezového tématu Multikulturní výchova

- porovnání cílů průřezového tématu s očekávanými výstupy vyučovacího oboru, hledání shody či blízkosti cílů průřezového tématu a vzdělávacího oboru,
- obsahová analýza cílů průřezového tématu a očekávaných výstupů vyučovacího oboru, výběr očekávaných výstupů, které nevykazují shodu či blízkost cílů, ale které lze propojit s cíli průřezového tématu.

5.1 Formulace cílů v oblasti kognitivní

Pro formulaci kognitivních cílů je využívána Bloomova taxonomie kognitivních cílů či revidovaná Bloomova taxonomie kognitivních cílů. Tato taxonomie je používána nejen při vymezení a klasifikaci výukových cílů, ale i při volbě vhodných výukových prostředků (aktivit, činností), při výběru prostředků hodnocení výsledků výuky (srov. Byčkovský, Kotásek, 2004, s. 211, Kasíková, 2007, s. 139). Základem je taxonomická tabulka (Tab. 5.1), reprezentující dvojdimenzionální klasifikační systém. Jednu dimenzi tvoří kognitivní procesy, druhou poznatky. Obě dimenze jsou dále členěny na kategorie a dále podrobněji na subkategorie. (srov. Byčkovský, Kotásek, 2004, s. 211) Toto členění je uvedeno v Tab. 5. 2 a Tab. 5. 3.

Tab. 5.1 Taxonomická tabulka

Dimenze znalostí	Kognitivní procesy					
	1. Zapamatovat	2. Porozumět	3. Aplikovat	4. Analyzovat	5. Hodnotit	6. Vytvářet
Znalosti fakt						
Znalosti pojmů						
Znalosti postupů						
Metakog. znalosti						

Zdroj: Kasíková, 2007

Tab. 5.2 Revidovaná Bloomova taxonomie: Dimenze poznatků

Hlavní typy a subtypy	Definice
A Faktické poznatky Aa terminologie Ab Konkrétní poznatky	Základní poznatkové prvky, které si žáci musí osvojit, aby byli schopni orientovat se v příslušném oboru nebo v něm mohli řešit úlohy a problémy
B Konceptuální poznatky Ba Klasifikace a kategorie Bb Zákonitosti a zobecnění Bc Teorie, modely a struktury	Vzájemné vztahy mezi poznatkovými prvky uvnitř větší struktury, která podporuje jejich vzájemnou funkčnost
C Procedurální poznatky Ca Specifické postupy a algoritmy používané v příslušném oboru Cb Specifické techniky a metody používané v oboru Cc Kritéria v příslušném oboru, která umožňují vybrat vhodný postup	Pracovní postupy, metody zkoumání, výběr vhodných činností, algoritmů, technik a metod
D Metakognitivní poznatky Da Obecné strategie učení, poznávání a řešení problémů Db Znalosti kognitivních úloh včetně kontextu a podmínek Dc Sebepoznání	Obecné poznatky o poznávání včetně uvědomování si vlastních kognitivních procesů

Zdroj: Byčkovský, Kotásek, 2004

Tab. 5.3 Revidovaná Bloomova taxonomie: Dimenze kognitivních procesů

Kategorie a kognitivní procesy	Alternativní vyjádření	Definice
1. Zapamatovat si		Vybavovat si příslušné znalosti z dlouhodobé paměti
1.1 Znovupoznávání	Identifikování	Lokalizování znalostí z dlouhodobé paměti, které jsou konzistentní s předloženými údaji
1.2 Vybavování	Vyvolávání z paměti	Vyvolávání znalostí z dlouhodobé paměti
2. Porozumět		Konstruovat význam sdělení zprostředkovaného ústně, písemně nebo graficky
2.1 Interpretování	Převádění, parafrázování, vyjadřování, zjednodušování	Převádění z jedné vyjadřovací formy do jiné
2.2 Dokládání příkladem	Ilustrování, uvádění příkladu	Ilustrování pojmu nebo zákonitosti vhodným příkladem
2.3 Klasifikování	Kategorizování, zařazování	Určování, že něco patří do určité kategorie
2.4 Sumarizování	Abstrahování, zobecňování	Formulování vlastní myšlenky nebo východisek
2.5 Usuzování	Odvozování závěrů, interpolování, extrapolování, předikování	Odvozování logických závěrů z předložených informací
2.6 Srovnávání	Porovnávání kontrastů, mapování, přiřazování	Určování shod a rozdílů mezi dvěma myšlenkami, předměty nebo jevy

Tab. 5.3 Revidovaná Bloomova taxonomie: Dimenze kognitivních procesů - pokračování

2.7 Vysvětlování	Konstruování modelů	Konstruování kauzálního modelu situace, stavu nebo systému
3. Aplikovat		Používat známé postupy v daných situacích
3.1 Aplikování	Používání postupů	Aplikování známých postupů při řešení běžných úloh
3.2 Implementování	Využívání	Aplikování známých postupů v nových situacích
4. Analyzovat		Rozkládat celek na podstatné části, určovat jejich vzájemné vztahy a jejich vztah ke struktuře celku nebo jeho účelu
4.1 Rozlišování	Odlišování, diferencování, vyčleňování, vybírání	Odlišování podstatných a nepodstatných nebo důležitých a nedůležitých částí předloženého celku
4.2 Strukturování	Vyhledávání souvislostí, uspořádávání, rozebírání, vyčleňování	Určování místa nebo funkce prvků uvnitř struktury
4.3 Přisuzování	Dekonstruování	Vymezování stanoviska, zkreslení hodnoty nebo záměru předloženého sdělení
5. Hodnotit		Vyjadřovat hodnotící stanoviska na základě kritérií a norem

Tab. 5.3 Revidovaná Bloomova taxonomie: Dimenze kognitivních procesů - pokračování

5.1 Ověřování	Přezkoumávání, testování, monitorování	Odhalování nedůsledností a omylů v procesu nebo výsledku poznání, stanovování, zda proces nebo jeho výsledky jsou v souladu s vnitřními kritérii, zjišťování efektivity použitého postupu
5.2 Posuzování	Vyjadřování kritických soudů	Odhalování nesouladu mezi formulovanými závěry a zvnějšku danými kritérii, posuzování, zda je postup při řešení daného problému vhodný
6. Tvořit		Skládat prvky tak, aby vytvářely koherentní nebo funkční celek, reorganizovat prvky do nových struktur a modelů
6.1 generování	Formulování hypotéz	Formulování alternativních hypotéz založených na vymezených kritériích
6.2 Plánování	Navrhování, projektování	Navrhování postupu pro řešení problému
6.3 Vytváření	Konstruování	Vytváření originálních děl

Zdroj: Byčkovský, Kotásek, 2004

5.2 Formulace cílů v oblasti afektivní

Oblast postojů a hodnot, oblast afektivní, je pro průřezová témata prioritou, právě ona by měla rozvíjet žáky hlavně v této oblasti, vést k tvorbě a rozvoji hodnot a postojů u každého z nich. Pro formulaci cílů v oblasti postojů a hodnot (oblasti afektivní) je využívána Kratwohlova taxonomie cílů, Niemerškova taxonomie afektivních hodnot. Nejpodstatnějším rysem uvedených taxonomií je rozdělení procesu zvnitřnění určitých hodnot a postojů u žáků na etapy. (srov. Kalhous, Obst a kol., 2002, s. 286)

Taxonomie cílů v afektivní oblasti (Kratwohl a kol.) pracuje s pěti kategoriemi, které Kalhous, Obst (2003, s. 79 - 80) definují takto:

1. **Přijímání (vnímavost):** Je charakterizována citlivostí jedince k existenci určitých jevů nebo podnětů. Znamená to, že subjekt je ochoten je vnímat. Subkategorie: uvědomění, ochota přijímat, usměrněná, výběrová pozornost.
2. **Reagování:** Není prezentována pouhou vnímavostí k jevům, liší se od ní zvýšenou aktivitou jedince a vyšším stupněm jeho zainteresovanosti. Subkategorie: souhlas s reagováním, ochota reagovat, uspokojení z reagování.
3. **Oceňování hodnoty:** Interiorizace dosahuje takového stupně, že určité skutečnosti nabývají pro jedince vnitřní hodnotu. Jsou oceňovány jako užitečné nebo žádoucí. Oceňování hodnoty se stává motivační silou osobnosti. Tuto kategorii lze považovat za základ, z něhož se u jedince rozvíjí aktivní vnitřní kontrola jednání. Subkategorie: akceptování hodnoty, preferování hodnoty, přesvědčení o hodnotě.
4. **Integrovaní hodnot (organizace):** Při postupné internalizaci hodnot se jedinec setkává se situacemi, k nimž se vztahuje více než jedna hodnota. Proto je nutné tyto hodnoty integrovat do soustavy, určit vztah mezi nimi a stavět základní, dominantní hodnoty v této soustavě. Toto integrování a strukturování hodnot je nezbytné, aby se chování

v určitých situacích nestalo nepředvídatelným. Subkategorie: konceptualizace hodnot, integrování hodnot do systému.

5. **Internalizace hodnot v charakteru:** Hodnoty vytvářejí v hodnotové hierarchii ucelený systém, který v plném rozsahu ovlivňuje lidské chování. Tento systém hodnot se včleňuje do charakteru. K vyvolání určitého chování již není třeba emočního podnětu. Subkategorie: generalizovaná zaměřenost, charakterová vyhraněnost.

Taxonomie afektivních cílů vypracovaná B. Niemierkem vychází z taxonomie Kratwohlovy, kterou autor zjednodušil a upravil. Pracuje se dvěma úrovněmi, které jsou dále členěny na dvě podskupiny. Kalhous, Obst a kol. (2002, s. 285) tuto taxonomii charakterizují a popisují takto:

I. úroveň

- **Účast na činnosti:** Uvědomovaný a s pozorností prováděný výběr určitého druhu podnětů a vykonávání činností odpovídajících přijaté roli, avšak bez projevování iniciativy. Žák se ani nevyhýbá danému druhu činnosti, ani se do ní nepouští z vlastní vůle, pouze se přizpůsobuje situaci.
- **Podjímání se činnosti:** Znamená samostatné zahájení určitého druhu činnosti a vnitřní angažovanost v jejím vykonávání. Žák se nejen přizpůsobuje situaci, do níž se dostal, ale určitým způsobem ji organizuje. Jedná se o málo upevněné jednání.

II. úroveň

- **Naladění k činnosti:** Příznivé naladění k činnosti je důsledným vykonáváním určitého druhu činnosti ve smyslu trvalé vnitřní potřeby a dodatečného kladného hodnocení jejích výsledků. Žák je k této činnosti nakloněn a přitahuje k ní jiné, chybí mu však širší zobecnění vlastního vztahu k ní.
- **Systém činnosti:** Regulace určitého druhu činnosti (typu činnosti) pomocí harmonicky uspořádaného souboru zásad jednání, s nimiž

se žák identifikuje do té míry, že je možno je považovat za rysy osobnosti. Ve složitých situacích nezkłame a jeho činnost je osobně svérázná.

5.3 Formulace cílů v oblasti psychomotorické

Vedle vědomostí, znalostí, utváření hodnot a postojů, je cílem multikulturní výchovy naučit žáky nejen tyto vědomosti, znalosti využívat, vytvářet pozitivní postoje, ale v souladu s nimi jednat, chovat v situacích, které přináší život v multikulturní společnosti.

Kalhous, Obst a kol. (2002, s. 288) uvádějí pro tuto oblast taxonomii H. Davea, která obsahuje pět kategorií:

1. **Imitace (nápodoba):** Jedná se o první úroveň psychomotorické činnosti. Žák po impulsu pozoruje příslušnou činnost a vědomě ji začíná napodobovat. Imitace probíhá na základě vnějších podnětů a pozorování. Člení se na impulzivní nápodobu a vědomé opakování.
2. **Manipulace (praktická cvičení):** Žák je schopen vykonat určitou pohybovou činnost podle slovního návodu, začíná rozlišovat mezi různými činnostmi a je schopen zvolit vhodnou nebo požadovanou činnost. Tato kategorie je členěna dále na tři subkategorie: manipulace podle instrukce, výběru a za účelem zpevňování.
3. **Zpřesňování:** Na této úrovni dokáže žák vykonávat uložený pohybový úkol s mnohem větší přesností a tím i s větší účinností. Člení se dále na reprodukci a kontrolu.
4. **Koordinace:** Je charakterizována jako koordinace několika různých činností řazených za sebou v požadovaném sledu, pohybové úkony jsou vnitřně soudržné. Člení se sekvenci a harmonii: přenesení jedné činnosti na druhou a na plynulý soulad jednotlivých činností.
5. **Automatizace:** V této fázi se již objevují automatizované prvky, které vedou k maximu účinnosti příslušných psychomotorických dovedností

při minimálním vynaložení energie. Člení se do dvou subkategorií: částečné zautomatizování a úplné zautomatizování.

Taxonomii v oblasti psychomotorické zpracovala též Simpsonová, přehled kategorií uvádí Kasíková (2007, s. 139):

1. vnímání,
2. zaměření,
3. řízená motorická reakce,
4. automatizace jednoduchých motorických dovedností,
5. automatizace komplexních motorických dovedností,
6. schopnost motorické adaptace,
7. motorická tvořivost.

6. Výchova k občanství (Vko) – formulace cílů vzdělávacího oboru

Očekávané výstupy jsou v této kapitole konkretizovány v rámci tematického celku, jehož jsou součástí. V konkrétním školním vzdělávacím programu by tyto očekávané výstupy spolu s učivem byly rozpracovány do jednotlivých ročníků v učebních osnovách.

Každý očekávaný výstup je rozpracován v tabulce, kde je vymezen cílový stav žáka, tedy stav, kterého by žák měl dosáhnout na konci 9. ročníku. Tento cílový stav je dále rozpracován do dílčích cílů. Tyto konkretizované cíle jsou formulovány tak, aby bylo patrné, co žák udělá, na čem se pozná, že cíle dle svých možností a schopností dosáhl. Ve spodní části tabulky je vymezeno vhodné učivo, prostředek k naplnění formulovaných cílů.

Jednotlivých očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Výchova k občanství (dále Vko), tak jak jsou formulovány v RVP ZV (2005, s. 40 – 42), bude použito v další části práce - při analýze těchto očekávaných výstupů a přeformulovaných přínosů průřezového tématu k rozvoji žáka, jejíž cílem bude nalezení shodných či blízkých cílů vzdělávacího oboru a průřezového tématu.

Konkretizace očekávaných výstupů bude dále využita při analýze očekávaných výstupů a přeformulovaných přínosů průřezového tématu k rozvoji žáka, kde nejsou hledány shody, podobnosti cílů, ale možnosti začlenění témat multikulturní výchovy tam, kde shody, podobnosti cílů nebyly nalezeny.

6.1 Tematický celek Vko - Člověk ve společnosti

RVP ZV (2005, s. 40) definuje v tomto tematickém celku deset očekávaných výstupů.

Tab. 6.1 Očekávaný výstup č. 1

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Objasní účel důležitých symbolů našeho státu a způsoby jejich používání.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vyjmenuje a popíše státní symboly, • uvede příležitosti, při kterých se používají a jakým způsobem, • prokazuje při konkrétních situacích úctu státním symbolům.
Státní symboly ČR, státní svátky, významné dny.	

Tab. 6.2 Očekávaný výstup č. 2

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Rozlišuje projevy vlastenectví od projevů nacionalismu.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • objasní pojmy domov, vlast, národ, • vyjádří vlastními slovy, co pro něj znamenají tyto pojmy, svůj vztah k nim, • vysvětlí pojem nacionalismus a vlastenectví, • vysvětlí, na příkladech doloží, čím je nacionalismus nebezpečný, • rozpozná a posoudí extremistické projevy národní hrdosti, uvede konkrétní příklady takových projevů z minulosti, současnosti, • uvede příklady tradic, zvyků, svátků u nás, popíše je, stručně charakterizuje, • uvede příklady tradic, zvyků a svátků ve vybraných zemích Evropy, porovná je s našimi, hledá společné rysy, odlišnosti, specifika, • uvede, čím v minulosti a současnosti naše země přispěla světu v různých oblastech, uvede konkrétní příklady.

Vlast, domov, národ, kulturní a přírodní bohatství, tradice, zvyky, svátky, vlastenectví, nacionalismus, zvyky a tradice národů Evropy.

Tab. 6.3 Očekávaný výstup č. 3

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Zdůvodní nepřijatelnost vandalského chování a aktivně proti němu vystupuje.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí, v čem spočívá vandalské chování a jeho nebezpečnost, proč je toto chování nepřijatelné, čím poškozuje ostatní, rozpozná projevy vandalského chování, uvede konkrétní příklady, vyjmenuje možnosti a způsoby, jakými může on sám proti vandalskému chování zasáhnout v rámci svých možností.
Vandalismus, ochrana kulturních památek, přírodních objektů a majetku, pravidla chování.	

Tab. 6.4 Očekávaný výstup č. 4

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Zhodnotí nabídku kulturních institucí a cíleně z ní vybírá akce, které ho zajímají.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojem kultura, kulturní hodnoty, tradice, uvede příklady kulturních tradic naší země, vybranou tradici popíše, vyjádří svůj názor na dodržování a uchovávání tradic pro další generace, vyjmenuje kulturní instituce nacházející se v obci, regionu, popíše jejich činnost, vybírá si z nabídky těchto institucí, svůj výběr uvede a zdůvodní,

	<ul style="list-style-type: none"> • zhodnotí, zda je nabídka těchto institucí rozmanitá, dostačující, rozmanitá, • popíše, jakým způsobem tráví svůj volný čas, uvede své zájmy, koníčky.
Rozmanitost kulturních projevů, kulturní hodnoty, kulturní tradice, kulturní instituce, volný čas.	

Tab. 6.5 Očekávaný výstup č. 5

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Kriticky přistupuje k mediálním informacím, vyjádří svůj postoj k působení propagandy a reklamy na veřejné mínění a chování lidí.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí pojmy média, masová kultura, mediální sdělení, • při plnění konkrétního úkolu vyhledá takové informace, které podle svého úsudku potřebuje k dalšímu řešení úkolu, • vybrané informace zpracuje, dále využije pro řešení úkolu, • ověří, zda jsou informace pravdivé, • porovná různá sdělení, zprávy posoudí z různých úhlů pohledu, svá zjištění prezentuje, obhajuje, • rozpozná informace, které jsou v daném kontextu použity manipulativně, • pozná, když si informace protiřečí, • rozlišuje mezi informativním, zábavním a reklamním sdělením, uvede příklady informativního, zábavního, reklamního sdělení, vysvětlí rozdíly mezi těmito sděleními,

	<ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí fungování reklamy, k čemu a komu slouží, jakých prostředků, • využívá, jakým způsobem reklama ovlivňuje jedince, • rozpozná pozitivní a negativní reklamu, na příkladech vysvětlí jejich rozdíly, vyjmenuje pozitiva a negativa reklamy, • uvede konkrétní příklady, jak mohou média ovlivnit občany pozitivním, negativním způsobem.
Média, masová kultura, prostředky hromadné komunikace, reklama.	

Tab. 6.6 Očekávaný výstup č. 6

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Zhodnotí a na příkladech doloží význam vzájemné solidarity mezi lidmi, vyjádří své možnosti, jak může v případě potřeby pomáhat lidem v nouzi a v situacích ohrožení.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí pojem solidarita, prosociální chování, uvede příklady projevů solidárního chování, prosociálního jednání, • u konkrétního příkladu vytvoří návrh řešení, jak může pomoci potřebným lidem on sám, či s pomocí dospělých, • v rámci svých možností pomáhá lidem, kteří pomoc potřebují – uvede konkrétní situaci, kdy on sám pomohl druhému člověku a jakým způsobem, • vyjmenuje konkrétní organizace, které pomáhají potřebným lidem, • popíše činnost konkrétní organizace pomáhající těmto lidem, • popíše, předvede některé záchranné postupy při krizových situacích (úraz, utonutí, požár apod.), uvede, kdo v nouzové situaci pomůže. Uvede způsob, jak přivolat pomoc, případně jak on sám ji poskytne.

Přirozené a sociální rozdíly mezi lidmi, lidská solidarita, prosociální chování, pomoc lidem v nouzi, potřební lidé ve společnosti, pomáhající organizace, důležitá telefonní čísla, zásady první pomoci.

Tab. 6.7 Očekávaný výstup č. 7

Cílový stav žáka	Konkretizace
<p>Žák:</p> <p>Uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem.</p>	<p>Žák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • využívá vhodných prostředků komunikace k vyjadřování svých myšlenek, postojů, pocitů, používá vhodné formulace při efektivní komunikaci, • přijme názor od druhého, vyjádří svůj názor jako jeden z možných, • dodržuje pravidla slušného chování, pravidla dialogu, argumentace, vysvětlování, obhajování vlastního názoru ve škole i mimo ni, • rozlišuje pozitivní, negativní stránky jednání u sebe i u ostatních, • na konkrétních příkladech rozliší negativně, pozitivně motivované jednání, uvede možné příčiny takového chování, • vysvětlí, jak ovlivňují tyto způsoby jednání vztahy mezi lidmi, uvede konkrétní příklady, • vysvětlí pojem asertivní, pasivní, agresivní jednání, uvede rozdíly, • zváží a popíše výhody asertivního chování pro lepší a snadnější jednání s lidmi, • vysvětlí pojem stres, stresor, konflikt, konsensus, • vyjmenuje styly řešení konfliktu, uvede jejich pozitiva, negativa, • rozpozná příčinu a důsledek konkrétního konfliktu, • popíše své způsoby řešení konfliktu v konkrétní situaci, vyhodnotí je, vybírá nevhodnější variantu, • posoudí, zda jeho výsledné řešení konfliktu je

	<p>smysluplné a efektivní,</p> <ul style="list-style-type: none"> • své řešení srozumitelně zdůvodní a obhájí před ostatními, • změni své závěry na základě nových informací či změněných podmínek, • uvede nejčastější vlastní stresory – původce stresu, rozdělí je na vnější, vnitřní, • popíše, jak na něj stres působí – příznaky stresu, • popíše, jak zvládl vybranou stresovou situaci, vyhledá vhodnější variantu zvládnutí.
<p>Vztahy mezi lidmi: osobní a neosobní vztahy, mezilidská komunikace, konflikty v mezilidských vztazích, řešení konfliktů.</p>	

Tab. 6.8 Očekávaný výstup č. 8

Cílový stav žáka	Konkretizace
<p>Žák:</p> <p>Objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám.</p>	<p>Žák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí pojem tolerance, tolerantní jednání, menšina, uvede příklady, • vyjmenuje národnostní menšiny, odlišné sociokulturní skupiny žijící v naší zemi, stručně je charakterizuje, • vysvětlí pojem předsudek, stereotyp, uvede příklady, • popíše, jak mohou předsudky ovlivnit názor člověka na druhé, • vyslechne názor, myšlenky druhého, nesouhlas prezentuje kultivovaným a slušným způsobem.
<p>Národnostní menšiny, odlišné sociokulturní skupiny, rozmanitost kulturních projevů, zvláštnosti etnik, sociokulturní rozdíly v ČR a Evropě, mezilidská komunikace, konflikty v mezilidských vztazích, problémy lidské nesnášenlivosti, odlišnost, rovnost lidí, svoboda a vzájemná závislost, pravidla chování, stereotypy v posuzování lidí, předsudky.</p>	

Tab. 6.9 Očekávaný výstup č. 9

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojmy rasismus, xenofobie, extremismus, uvede příklady z minulosti i současnosti, u konkrétních příkladů rozpozná tyto projevy, vysvětlí, v čem spočívá nebezpečnost těchto projevů, uvede, jak jsou tyto projevy trestány a proč, u konkrétního příkladu vyjádří svůj postoj k takovému chování.
Rasismus, xenofobie, extremismus, diskriminace, problémy lidské nesnášenlivosti, stereotypy v posuzování lidí, předsudky, porušování lidských práv.	

Tab. 6.10 Očekávaný výstup č. 10

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, obci.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojem sociální skupina, vyjmenuje sociální skupiny, jichž je členem, vlastními slovy vyjádří, jakými vazbami je spojen se členy těchto skupin, vysvětlí pojem sociální role, uvede ve kterých rolích se nachází a jaké nároky na něj tyto role kladou, spolupracuje při plnění konkrétního úkolu, podílí se na splnění cíle skupiny, vysvětlí, v čem je přínosná spolupráce lidí, vyjmenuje klady spolupráce mezi lidmi, uvede příklady spolupráce mezi lidmi v různých společenstvích – rodina, třída, škola, obec...svět, posoudí, v čem je pro něj prospěšná spolupráce se spolužáky při plnění daného úkolu.
Socializace, sociální skupina – rodina, vrstevnická skupina, třída, sociální role, kooperace, kompetice, vztahy mezi lidmi: osobní a neosobní vztahy, mezilidská	

6.2 Tematický celek Vko - Člověk jako jedinec

RVP ZV (2005, s. 40) definuje v tomto tematickém celku čtyři očekávané výstupy.

Tab. 6.11 Očekávaný výstup č. 1

Cílový stav žáka	Konkretizace
<p>Žák:</p> <p>Objasní, jak může realističtější poznání a hodnocení vlastní osobnosti a potenciálu pozitivně ovlivnit jeho rozhodování, vztahy s druhými lidmi i kvalitu života (svých poznatků využívá k sebevýchově – vědomě potlačuje a omezuje negativní vlastnosti, rozvíjí kladné. Je si vědom rozdílného jednání lidí, přizpůsobuje své jednání konkrétním situacím).</p>	<p>Žák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vyjmenuje, k jakým změnám dochází během vývoje organismu, • vysvětlí pojmy biologická, psychická, sociální stránka jedince, • uvede příklady změn, ke kterým dochází u něho samotného, rozdělí je na bio, psycho, sociální, vyjádří pocity, které prožívá v souvislosti s těmito změnami, • vysvětlí, v čem spočívá jedinečnost každého člověka, jedinečnost jeho samotného, • vysvětlí, proč nejsou lidé stejní, uvede oblasti, ve kterých se lidé liší, co tyto odlišnosti může ovlivnit, • vysvětlí pojmy osobnost, schopnost, dovednost, vlastnost, temperament, charakter,sebepojetí, sebehodnocení, sebevědomí, • jednoduše charakterizuje jednotlivé temperamentové rysy, charakteristické způsoby reakcí lidí s různým temperamentem, • uvede, který typ temperamentu je u něj dominantní, tento typ charakterizuje, uvede možnosti, jak rozvíjet, ovlivňovat či měnit některé vlastnosti daného typu, • vysvětlí, jak se charakter projevuje na jednání člověka, • popíše, jak se vidí, jak ho vidí spolužáci, kamarádi,

	<p>dospělí, jak by se sám vidět chtěl, jednotlivé oblasti porovná, zhodnotí,</p> <ul style="list-style-type: none"> • z těchto různých pohledů vytvoří obrázek sebe sama (výtvarné ztvárnění, volné psaní apod.), • vysvětlí, v čem spočívá rozdílnost ve vnímání JÁ , • naslouchá a přijímá názor druhého, svůj názor nezraňujícím způsobem sdělí druhému, • poznatků využívá dále k sebevýchově – potlačuje negativní vlastnosti, rozvíjí kladné (celoživotní proces).
<p>Vývoj, vývojová období, dědičnost, vlivy prostředí, biologické, psychické, sociální změny během vývoje, vlastnosti osobnosti, temperament, charakter, vlohy, schopnosti, sebepojetí: sebepoznání, sebehodnocení – sebepodceňování, sebepřeceňování, zdravé sebevědomí, seberealizace – vůle, sebevýchova, subjektivní já, zrcadlové já, ideální já, inteligence, nadání, talent, tvořivost, fantazie, vnímání, myšlení, paměť, pozornost, hra, učení, práce, city, afekty, nálady.</p>	

Tab. 6.12 Očekávaný výstup č. 2

Cílový stav žáka	Konkretizace
<p>Žák:</p> <p>Posoudí vliv osobních vlastností na dosahování individuálních i společných cílů, objasní význam vůle při dosahování cílů a překonávání překážek.</p>	<p>Žák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí pojem vůle, motivace, uvede, proč je důležitá vůle, motivace k dosažení cíle, • vysvětlí, co člověka motivuje, rozlišuje vyšší a nižší potřeby, uvede příklady, • vyjmenuje a popíše své dobré a špatné vlastnosti na základě vlastní analýzy, na základě sdělení druhých, • vytvoří přehled cílů, kterých chce v dohledné době dosáhnout, nastíní dílčí kroky, kterými těchto cílů chce dosáhnout, • vytvoří schéma důležitých hodnot ve svém životě, jejich výběr obhájí,

	<ul style="list-style-type: none"> • popíše, jak mohou jeho vlastnosti pomoci či znemožnit splnění plánovaného cíle, • vyjmenuje možné překážky, které se mohou vyskytnout na cestě k dosažení těchto cílů, • nastíní možné způsoby řešení problémů v konkrétní situaci.
Motiv, potřeby, hierarchie potřeb, hodnoty, životní cíle a plány, životní perspektiva, adaptace na životní změny, sebezměna, vůle, motivace – aktivačně volní a motivační vlastnosti osobnosti.	

Tab. 6.13 Očekávaný výstup č. 3

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Rozpoznává projevy záporných charakterových vlastností u sebe i u druhých lidí, kriticky hodnotí a vhodně koriguje své chování a jednání.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • uvede své kladné a záporné vlastnosti, posoudí, jak mohou jednotlivé vlastnosti usnadnit či zkomplikovat jeho vztahy s ostatními, • vyjmenuje kritéria, podle nichž si vybírá přátele, • vysvětlí, proč je důležité rozvíjet dobré stránky osobnosti a korigovat špatné, • na konkrétním příkladu zhodnotí své chování v dané situaci, nastíní, jak jinak by se příště zachoval a proč.
Podobnost a odlišnost lidí: projevy chování, rozdíly v prožívání, myšlení a jednání, osobní vlastnosti, dovednosti a schopnosti, charakter, vnitřní svět člověka: sebehodnocení, posuzování skutečnosti.	

Tab. 6.14 Očekávaný výstup č. 4

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Popíše, jak lze usměrňovat a kultivovat charakterové a volní vlastnosti, rozvíjet osobní přednosti, překonávat osobní nedostatky a pěstovat zdravou sebedůvěru.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vyjmenuje své osobní přednosti, nedostatky, • nastíní možné způsoby, jak svých předností využít pro dosažení konkrétního cíle, • posoudí, jak mohou jeho nedostatky zkomplikovat dosažení plánovaného cíle, vyjmenuje možné způsoby, jak tyto nedostatky odstranit či minimalizovat.
Intelligence, nadání, talent, tvořivost, fantazie, myšlení, paměť, pozornost, hra, učení, práce, city, afekty, nálady.	

6.3 Tematický celek Vko - Stát a hospodářství

RVP ZV (2005, s. 41) definuje v tomto tematickém celku sedm očekávaných výstupů.

Tab. 6.15 Očekávaný výstup č. 1

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Rozlišuje a porovnává různé formy vlastnictví, uvede jejich příklady.	Žák: vyjmenuje a porovná formy vlastnictví, stručně je charakterizuje, uvede příklady.
Formy vlastnictví.	

Tab. 6.16 Očekávaný výstup č. 2

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Objasní potřebu dodržování zásad ochrany duševního vlastnictví a jejich znalost uplatňuje ve svém jednání.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojmy hmotné a duševní vlastnictví, autorská práva, vysvětlí, proč je důležité chránit hmotné a duševní vlastnictví osob, uvede způsoby ochrany hmotného a duševního vlastnictví.
Hmotné a duševní vlastnictví, jejich ochrana.	

Tab. 6.17 Očekávaný výstup č. 3

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Dodržuje zásady hospodárnosti, popíše a objasní vlastní způsoby zacházení s penězi a se svým i svěřeným majetkem, vyhýbá se rizikům v hospodaření s penězi.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vyjmenuje zásady hospodárnosti, uvede, jak dodržuje tyto zásady ve škole, doma, vysvětlí pojmy rozpočet, příjmy, výdaje, vytvoří vlastní rozpočet, na základě něhož zhodnotí své hospodaření s penězi, uvede příklady, kdy s penězi manipuluje lehkomyšlně, jaká jsou rizika takové manipulace, hospodaření s penězi, majetkem, různými formami vlastnictví.
Rozpočet rodiny, příjmy, výdaje.	

Tab. 6.18 Očekávaný výstup č. 4

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Vysvětlí, jakou funkci plní banky a jaké služby občanům nabízejí.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí, co jsou peníze a k čemu slouží, vyjmenuje základní činnosti komerčních bank, jejich úlohu, vysvětlí činnost a úlohu České národní banky a její vztah k bankám komerčním.
Funkce a podoby peněz, formy placení, peněžní ústavy.	

Tab. 6.19 Očekávaný výstup č. 5

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Rozlišuje, ze kterých zdrojů pocházejí příjmy státu a do kterých oblastí stát směřuje své výdaje, uvede příklady dávek a příspěvků, které ze státního rozpočtu získávají občané.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojem státní rozpočet, uvede oblasti, které z něj stát financuje, uvede hlavní příjmy a výdaje státu a jejich zdroje, vyjmenuje dávky, příspěvky, které může získat občan a uvede důvod, proč konkrétní dávky občan dostává.
Rozpočet státu, daně, sociální politika státu.	

Tab. 6.20 Očekávaný výstup č. 6

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Rozlišuje a porovnává úlohu výroby, obchodu a služeb, uvede příklady jejich součinnosti.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojem potřeby, uvede druhy potřeb a příklady těchto potřeb, vysvětlí, prostřednictvím čeho bývají potřeby uspokojovány a proč je důležité, aby potřeby člověka byly uspokojeny, vyjmenuje důvody, které vedly k dělbě práce, vysvětlí, jak je práce dělena v současnosti, vysvětlí pojem výroba, výrobek, výrobní faktory, vysvětlí vzájemné vztahy mezi nimi.
Výroba, obchod, služby: jejich funkce, návaznost.	

Tab. 6.21 Očekávaný výstup č. 7

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Na příkladu chování kupujících a prodávajících vyloží podstatu fungování trhu.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vlastními slovy popíše fungování trhu, vyjmenuje účastníky trhu, stručně vysvětlí, čím se zabývá ekonomie.
Principy tržního hospodářství: nabídka, poptávka, trh, podstata fungování trhu, nejčastější právní formy podnikání.	

6.4 Tematický celek Vko - Stát a právo

RVP ZV (2005, s. 41) definuje v tomto tematickém celku deset očekávaných výstupů.

Tab. 6.22 Očekávaný výstup č. 1

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Rozlišuje nejčastější typy a formy států a na příkladech porovná jejich znaky.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vyjmenuje typy a formy státu, uvede jejich znaky, na příkladech tyto porovná.
Znaky státu, typy a formy státu.	

Tab. 6.23 Očekávaný výstup č. 2

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Rozlišuje a porovnává úkoly jednotlivých složek státní moci ČR i jejich orgánů a institucí, uvede příklady institucí a orgánů, které se podílejí na správě obcí, krajů a státu.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vyjmenuje složky státní moci, stručně vysvětlí, čím se zabývají, co je náplní jejich činnosti, které orgány a instituce je tvoří.
Složky státní moci, jejich orgány a instituce, činnost.	

Tab. 6.24 Očekávaný výstup č. 3

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Objasní výhody demokratického způsobu řízení státu pro každodenní život občanů.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojem demokracie, vyjmenuje hlavní znaky demokracie, na konkrétních příkladech posoudí výhody demokratického způsobu řízení státu

	pro občany.
Principy demokracie, znaky demokratického způsobu rozhodování a řízení státu, politický pluralismus.	

Tab. 6.25 Očekávaný výstup č. 4

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Vyloží smysl voleb do zastupitelstev v demokratických státech a uvede příklady, jak mohou výsledky voleb ovlivňovat každodenní život občanů.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vyjmenuje formy voleb v ČR, • vysvětlí důležitost a prospěšnost voleb do zastupitelstev, • na konkrétních příkladech posoudí význam voleb.
Volby, druhy voleb, volební systém.	

Tab. 6.26 Očekávaný výstup č. 5

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Přiměřeně uplatňuje svá práva a respektuje práva a oprávněné zájmy druhých lidí, posoudí význam ochrany lidských práv a svobod.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí pojem právo, morálka, svými slovy vysvětlí rozdíl mezi právem a morálkou, • stručně popíše historii vzniku Listiny základních práv a svobod, vyjmenuje její základní části, uvede, k čemu slouží, • na konkrétním příkladu uvede porušování lidských práv, vysvětlí, v čem byla tato práva porušena, • vyjmenuje druhy šikany. Na konkrétním příkladu rozpozná, zda se jedná o šikanu, • uvede možnosti, kam a na koho se obrátit v případě, že se stal obětí šikany on či druhý člověk.

Základní lid práva, práva dítěte, práva a povinnosti občanů ČR, EU, Listina základních práv a svobod–základní okruhy práv, morálka, šikana, diskriminace.

Tab. 6.27 Očekávaný výstup č. 6

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Objasní význam právní úpravy důležitých vztahů vlastnictví, pracovní poměr, manželství.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojem právní vztah, účastník právního vztahu, obsah a předmět právního vztahu, porozumění prokáže uvedením příkladů, v nichž jednotlivé pojmy použije, vysvětlí důležitost právní úpravy důležitých vztahů.
Právní vztah, účastníci právního vztahu, osoba fyzická, právnická, obsah a předmět právního vztahu.	

Tab. 6.28 Očekávaný výstup č. 7

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Provádí jednoduché právní úkony a chápe jejich důsledky, uvede příklady některých smluv upravujících občanskoprávní vztahy – osobní přeprava, koupě, oprava či pronájem věci.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojem právní způsobilost, uvede příklady, kdy může být on sám účastníkem právního vztahu, popíše situaci, v níž on sám byl účastníkem.
Právní způsobilost k právům a povinnostem, k právním úkonům, právní vztahy, závazky, styk s úřady.	

Tab. 6.29 Očekávaný výstup č. 8

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Dodržuje právní ustanovení, která se na něj vztahují, a uvědomuje si rizika jejich porušování.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojem právní řád a uvede, čím je tvořen, uvede situace, kdy on sám je nucen dodržovat právní ustanovení na něj se vztahující, vysvětlí, proč je třeba konkrétní právní ustanovení dodržovat a uvede, jaké důsledky bude mít jeho porušení.
Právní řád, právní oblast, právní odvětví, právní norma, právní předpis, předpisy krajů, obcí, vyhlášky, vládní nařízení, ústava, ústavní zákony.	

Tab. 6.30 Očekávaný výstup č. 9

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Rozlišuje a porovnává úkoly orgánů právní ochrany občanů, uvede příklady jejich činnosti a spolupráce při postihování trestných činů.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vyjmenuje orgány právní ochrany, popíše jejich činnost, uvede příklady případů, které řeší, vyjmenuje stupně soudů v ČR, stručně popíše jejich činnost.
Orgány právní ochrany občanů – činnost, úkoly, policie, soudy, státní zastupitelství.	

Tab. 6.31 Očekávaný výstup č. 10

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Rozpozná protiprávní jednání, rozliší přestupek a trestný čin, uvede jejich příklady.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • uvede společné znaky přestupku a trestného činu, • uvede příklady přestupku, trestného činu, posoudí závažnost uvedených příkladů, • vysvětlí rozdíl mezi trestní odpovědností nezletilých a mladistvích, • uvede hranici základní trestní odpovědnosti, • vyjmenuje nejrozšířenější oblasti trestné činnosti dětí a mladistvých, posoudí jejich nebezpečnost pro aktéry samé i ostatní.
Protiprávní jednání, trestní postižitelnost, přestupek, trestný čin, trestná činnost dětí a mladistvích – sprejerství, distribuce drog, krádeže.	

6.5 Tematický celek Vko - Mezinárodní vztahy, globální svět

RVP ZV (2005, s. 42) definuje v tomto tematickém celku šest očekávaných výstupů.

Tab. 6.32 Očekávaný výstup č. 1

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Popíše vliv začlenění ČR do EU na každodenní život občanů, uvede příklady práv občanů	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí pojem občan, státní občanství, občanství Evropské unie, • vyjmenuje základní práva a povinnosti občana EU, • uvede některé z výhod, které EU poskytuje svým občanům,

ČR v rámci EU i možných způsobů jejich uplatňování.	<ul style="list-style-type: none"> • uvede výhody, kterých on sám by mohl ve svém budoucím životě využít.
Evropská unie a ČR, práva a povinnosti občana EU, evropská integrace – podstata, význam, výhody.	

Tab. 6.33 Očekávaný výstup č. 2

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Uvede některé významné mezinárodní organizace a společenství, k nimž má vztah ČR, posoudí jejich význam ve světovém dění a popíše výhody spolupráce mezi státy.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vyjmenuje hlavní organizace, které mají vztah k ČR, • u vybrané organizace popíše stručně její činnost, uvede příklady konkrétní činnosti ve vztahu k ČR, • vysvětlí důležitost spolupráce mezi státy v určité oblasti. Vyhledá konkrétní příklad, posoudí, v čem je spolupráce v tomto případě přínosná, jaká pozitiva tato spolupráce přináší.
Významné mezinárodní organizace (RE, NATO, OSN), spolupráce mezi státy – ekonomická, politická, bezpečnostní, výhody této spolupráce.	

Tab. 6.34 Očekávaný výstup č. 3

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Uvede příklady některých projevů globalizace, porovná jejich klady a zápory.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí pojem globalizace, • vyjmenuje některé příklady projevů globalizace v současném světě, vysvětlí možné příčiny, porovná klady a zápory konkrétního příkladu.

Globalizace a její projevy, klady, zápory.

Tab. 6.35 Očekávaný výstup č. 4

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Popíše uvede globální problémy současnosti, vyjádří na ně svůj osobní názor a některé jejich hlavní příčiny i možné důsledky pro život lidstva.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> rozliší pojmy globální, lokální, vysvětlí jejich význam, uvede příklady, popíše konkrétní problém společenský či ekologický na úrovni obce, státu, Evropy, světa, posoudí jeho závažnost pro něho samotného, společnost, uvede důvody, které mohly ke vzniku problému přispět, které ho způsobily, nastíní návrhy řešení problému.
Globální, lokální problémy současnosti, společenské, ekologické problémy, způsoby jejich řešení.	

Tab. 6.36 Očekávaný výstup č. 5

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Objasní souvislosti globálních a lokálních problémů, uvede příklady možných projevů a způsobů řešení globálních problémů na lokální úrovni-v obci, regionu.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí, jak mohou lokální problémy přispět ke vzniku problémů globálních a naopak. na vybraném konkrétním problému na úrovni obce, regionu vyjmenuje projevy tohoto problému a jeho vliv na život občanů v obci, regionu. vyjmenuje realizované způsoby řešení těchto problémů, nastíní vlastní způsob řešení.
Globální, lokální problémy současnosti. Současné problémy v obci, regionu,	

způsoby jejich řešení.

Tab. 6.37 Očekávaný výstup č. 6

Cílový stav žáka	Konkretizace
Žák: Uvede příklady mezinárodního terorismu a zaujme vlastní postoj ke způsobům jeho potírání.	Žák: <ul style="list-style-type: none">• uvede příklady teroristických akcí, útoků ze současnosti,• vyjádří vlastní názor na takový způsob řešení problémů,• vyjmenuje způsoby, jakými je terorismus ve světě potírán, uvede konkrétní příklady a zaujme vlastní stanovisko k používaným způsobům.
Mezinárodní terorismus, teroristické organizace.	

7. Multikulturní výchova (MKV) - formulace cílů průřezového tématu

Cíle v oblasti vědomostí, dovedností a schopností, též cíle v oblasti postojů a hodnot, jsou v dokumentu RVP ZV (2005, s. 88) formulovány jako přínosy průřezového tématu. Nestanovují přímo, čemu a jakým způsobem by se žáci měli naučit.

Jednotlivé přínosy je žádoucí přeformulovat tak, aby bylo patrné, co by měl žák umět, ovládat, konkrétně na konci devátého ročníku. Jde o vědomosti, dovednosti, postoje, hodnoty, způsoby chování, které by žák měl ovládat, využívat v dalším životě. Jde o konečný stav, kterého by žák měl na konci základního vzdělání dosáhnout, záleží však na individualitě konkrétního žáka, jeho individuálních možnostech, schopnostech. Růst kompetencí je velmi individuální u každého žáka, půjde tedy o stav ideální, ne každý žák dosáhne stejné úrovně.

Jednotlivé přínosy se pokusím přeformulovat do takovýchto žádoucích očekávaných výstupů. Samozřejmě, že každý výstup vyžaduje podrobnější rozplánování do dílčích cílů. Tyto dílčí cíle by měly být vymezeny pro daný ročník, časový úsek, v němž je probíráno dané téma, v konečném důsledku pro každou vyučovací hodinu, souvislý vyučovací blok či projekt. Toto časové rozložení je součástí učebních osnov konkrétního vzdělávacího oboru, do kterého je dané průřezové téma začleněno (pokud je tedy zvolena tato forma začlenění průřezového tématu - integrace průřezového tématu).

Přeformulované přínosy by měly splňovat tyto podmínky: jasně popsat, co mají žáci umět, k jakému cíli je chceme dovést. Z formulace cíle bychom měli být schopni odvodit, jaké použijeme metody, postup, mělo by z něj vyplynout, jakým způsobem splnění cíle ověříme, na čem poznáme, že žák daného cíle dosáhl. (srov. Kasíková, 2007, s. 137 – 138)

7.1 Přínosy průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka - formulace cílů

RVP ZV (2005, s. 88) definuje v oblasti vědomostí, dovedností a schopností, hodnot a postojů třináct přínosů průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka.

Jednotlivé přínosy budou v této kapitole citovány, s případným doplňujícím komentářem. Pro každý přínos je vypracována tabulka, která obsahuje cílový stav žáka – přeformulovaný přínos průřezového tématu a na čem se pozná, že žák daného cílového stavu dosáhne.

Ve spodní části každé tabulky je uveden výběr témat, námětů, činností tematických okruhů průřezového tématu vhodných k naplnění stanoveného cíle. Tematické okruhy (RVP ZV, 2005, s. 89) jsou pro jednodušší orientaci značeny: MKV (multikulturní výchova), číslo tematického okruhu (řazení v RVP ZV).

- Kulturní diference: **MKV 1**
- Lidské vztahy: **MKV 2**
- Etnický původ: **MKV 3**
- Multikulturalita: **MKV 4**
- Princip sociálního smíru a solidarity: **MKV 5**

Přeformulovaných přínosů a jejich konkretizací bude využito stejně jako očekávaných výstupů a jejich konkretizací v další části práce - při analýze očekávaných výstupů a přeformulovaných přínosů průřezového tématu k rozvoji žáka, jejíž cílem bude nalezení shodných či blízkých cílů vzdělávacího oboru a průřezového tématu.

Konkretizace přeformulovaných přínosů bude dále využita při analýze očekávaných výstupů a přeformulovaných přínosů průřezového tématu k rozvoji žáka, kde nejsou hledány shody, podobnosti cílů, ale možnosti

začlenění témat multikulturní výchovy tam, kde shody, podobnosti cílů nebyly nalezeny.

7.1.2 Formulace cílů Multikulturní výchovy (MKV) v oblasti vědomostí, dovedností

Přínos MKV č. 1: „Poskytuje žákům základní znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti.“

Žák tedy získává, osvojuje si základní znalosti o výše uvedených skupinách, především o jejich kulturním zakotvení, způsobu života, tradicích, hodnotách, víře apod. Získává základní znalosti o skupinách žijících na našem území i o skupinách žijících ve vybraných zemích Evropy.

Tab. 7.1 Přínos MKV č. 1

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
Žák: Žák má přehled o etnických a kulturních skupinách žijících v u nás, v Evropě (jaké skupiny u nás, v Evropě žijí, jejich životní styl, tradice, zvyky, kultura, specifika).	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojem etnikum, národnost, národnostní menšina, kultura, vyjmenuje národnostní menšiny žijící na našem území, stručně je charakterizuje, vyjmenuje národnostní menšiny, odlišné sociokulturní skupiny žijící v Evropě, popíše tradice, zvyky, způsob života příslušníků vybrané národnostní menšiny.
MKV 3: základní informace o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti, různé způsoby života, odlišné myšlení a vnímání světa. MKV 4: multikulturalita současného světa a předpokládaný vývoj v budoucnosti.	

Přínos MKV č. 2: „Rozvíjí dovednost orientovat se v pluralitní společnosti a využívat interkulturních kontaktů k obohacení sebe i druhých.“

Zde je nutné ujasnit si, na jaké úrovni se orientovat, v jakých oblastech společnosti, co je myšleno pluralitní společností. Předpokládejme, že žák dovede vysvětlit pojem pluralitní, tedy mnohostní, rozmanité. Vyjmenuje, které odlišné sociokulturní, národnostní, etnické skupiny žijí na našem území, jsou součástí společnosti, ve které všichni dohromady žijeme. Má též základní znalosti o životním stylu těchto skupin, o jejich tradicích, kulturním a historickém zakotvení, normách, hodnotách. Na základě těchto informací žák porovnává, jak se tyto skupiny v jednotlivých aspektech liší, v čem si jsou podobné, nalézají společné znaky. Teprve na základě přímého kontaktu s těmito odlišnostmi, na základě prožitého, sdíleného je schopen získat náhled, poznat skutečnou pluralitu v jednotlivých oblastech života svého i příslušníků odlišných skupin. Teprve tento kontakt mu umožní plně vnímat, posuzovat, vytvářet vlastní názor a náhled na to, co máme společné a čím se lišíme. Zde pak může hledat podněty, které jsou pro něj přínosné, které ho určitým způsobem obohatí, zaujmou či naopak podněty, které pro něj nejsou zajímavé, nebude jim věnovat pozornost, avšak bude vědět, že existují, že jsou součástí života jeho i ostatních. Zde vede cesta k vytváření tolerantních postojů k odlišnostem, respektování těchto odlišností. Pokud je dítě s těmito tzv. odlišnými věcmi seznámeno, ví o nich, setká se s nimi, v dalších letech je již přijme jako samozřejmou věc, která prostě existuje.

Tab. 7.2 Přínos MKV č. 2

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
Žák: Žák se orientuje v pluralitní společnosti, interkulturních	Žák: <ul style="list-style-type: none"> vysvětlí pojem společnost, pluralitní společnost, vlastními slovy reprodukuje nejdůležitější informace o vybraných sociokulturních skupinách žijících u nás, v Evropě,

<p>kontaktů využívá k obohacení sebe sama.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • tyto informace aplikuje a využívá jich při kontaktu se spolužáky z odlišných sociokulturních skupin, s lidmi z jeho blízkého okolí, • v modelové situaci využije těchto informací k volbě vhodné komunikace a jednání s druhými, zvolí vhodný způsob přístupu k příslušníkům různých skupin, který v dané situaci použije, • vyjmenuje a porovná některé společné prvky i rozdílnosti odlišných sociokulturních skupin, využívá jich k dalšímu poznávání života členů těchto skupin (vyhledá nové informace, seznámí s nimi ostatní žáky), • vyjmenuje pozitiva těchto prvků, nastíní, jak jich může využít při komunikaci, setkání, řešení problému s příslušníky těchto skupin, • popíše životní styl příslušníků některých těchto skupin, porovná ho se svým životním stylem, životním stylem rodiny, ve které žije on, • vybírá aspekty, které se mu líbí, nelíbí, zdůvodní proč, svůj názor obhájí.
<p>MKV 1: člověk jako součást etnika, poznávání vlastního kulturního zakotvení, respektování zvláštností různých etnik.</p> <p>MKV 2: vztahy mezi kulturami – vzájemné obohacování různých kultur, předsudky a stereotypy, mezilidské vztahy, tolerance, empatie, umění vžít se do role druhého.</p> <p>MKV 3: základní informace o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti, různé způsoby života, odlišné myšlení a vnímání světa.</p> <p>MKV 4: naslouchání druhým, komunikace s příslušníky odlišných sociokulturních skupin, vstřícný postoj k odlišnostem.</p>	

Přínos MKV č. 3: „Učí žáky komunikovat a žít ve skupině s příslušníky odlišných sociokulturních skupin, uplatňovat svá práva a respektovat práva druhých, chápat a tolerovat odlišné zájmy, názory i schopnosti druhých.“

Žák na konci základního vzdělávání by měl být schopen formulovat a vyjadřovat své myšlenky, názory, naslouchat a rozumět druhým lidem, diskutovat, obhajovat své názory, argumentovat vhodným způsobem, získat a rozvíjet základní komunikační dovednosti na takové úrovni, aby byl schopen žít, spolupracovat, komunikovat, řešit problémy s ostatními lidmi, které potká, tedy i příslušníky odlišných sociokulturních skupin. Aby toto dokázal, nestačí jen mít základní znalosti těchto skupinách, ovládat jazyk, kterým tyto skupiny mluví. Pro efektivní, pozitivní, smysluplnou komunikaci a další společnou práci je důležité najít „to společné“, třeba ochotu podílet se na splnění daného cíle, témata, která nás zajímají, problémy, které nás trápí, a nehledat rozdíly, vytvářet bariéry, které by toto znemožňovaly. I zde je tedy prvotním cílem formování takových postojů, jako je tolerance, respekt, formování takových dovedností, jako je schopnost komunikovat, spolupracovat, podílet se na společné činnosti, umět obhájit svůj názor i dokázat přijmout názor druhého, dovednost řešit problém konstruktivním způsobem.

Tab. 7.3 **Přínos MKV č. 3**

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
Žák: Využívá osvojených komunikačních dovedností k efektivní, vstřícné komunikaci s druhými. Je schopen takové komunikace se všemi	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • ve skupině spolupracuje se všemi členy, bez ohledu na příslušnost k určité skupině, • dodržuje pravidla diskuse ve skupině, • aplikuje ve škole i mimo ni zásady slušného chování ke všem lidem bez rozdílu, • volí takové způsoby chování, aby neomezoval svobodu druhého, • v konkrétní situaci vybere a využije vhodné strategie

lidmi, bez rozdílu. Hájí svá práva a respektuje práva druhých, jejich odlišné názory, zájmy, schopnosti.	<ul style="list-style-type: none"> • při řešení konfliktu, problému, • uplatní a obhájí svá práva v konkrétní situaci, • na konkrétním případě rozpozná, kdy jsou porušována základní lidská práva, vysvětlí, v čem jsou práva porušována, • vysvětlí nutnost kontaktu s příslušníky jiných skupin.
<p>MKV 2: právo všech lidí žít společně a podílet se na spolupráci, tolerantní vztahy, rozvoj spolupráce s druhými lidmi bez ohledu na jejich kulturní, sociální, náboženskou, zájmovou nebo generační příslušnost, uplatňování principu slušného chování, základní morální normy, tolerance, empatie, osobní přispění k zapojení žáků z odlišného kulturního prostředí do kolektivu třídy.</p> <p>MKV 3: rovnocennost všech etnických skupin a kultur, rovnost lidí.</p> <p>MKV 4: naslouchání druhým, komunikace s příslušníky odlišných sociokulturních skupin.</p> <p>MKV 5: otázka lidských práv, základní dokumenty.</p>	

Přínos MKV č. 4: „Učí přijmout druhého jako jedince se stejnými právy, uvědomovat si, že všechny etnické skupiny a všechny kultury jsou rovnocenné a žádná není nadřazena jiné.“

Žák by měl být veden především k tomu, aby si uvědomil, že každý z nás je svým způsobem odlišný ve své jedinečnosti, originalitě. I přes odlišné vnější znaky (barva kůže, vzrůst, tělesné postižení apod.), i přes odlišné tradice, hodnoty, normy jsme všichni lidé, kteří mají stejná práva, ale i povinnosti. Nezáleží na rase, národnosti, příslušnosti, člověk je roven druhému člověku, bez ohledu na to, kam patří, které bohy vyznává, kdy slaví, co jí či které hodnoty jsou pro něj důležité. K tomu, aby si toto uvědomoval, je důležité, aby poznal sám sebe, vytvořil si představu o sobě samém, rozvíjel dovednost kriticky posuzovat své jednání, chování, nést důsledky za své jednání, chování.

Teprve poté je schopen přijmout druhého člověka s jeho pozitivními vlastnostmi, ale i chybami a nedostatky, neboť sám ví o svých.

Tab. 7.4 Přínos MKV č. 4

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
<p>Žák:</p> <p>Druhého přijímá jako sobě rovného bez ohledu na jeho příslušnost k jiné skupině.</p>	<p>Žák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí, v čem spočívá jedinečnost každého člověka, jeho samého, • vyjmenuje svá základní práva a povinnosti, uvede příklady, kdy těchto práv může využít, vyjmenuje své aktuální povinnosti a zdůvodní, proč je nezbytné tyto povinnosti plnit, • neomezuje práva ostatních, • při rozhovoru, společné činnosti se nepovyšuje nad ostatní, neodsuzuje odlišné názory, uplatňuje v dané situaci vhodné verbální a neverbální jednání (nenapadá, neposmívá se druhému kvůli jeho odlišnosti).
<p>MKV 1: jedinečnost každého člověka a jeho individuální zvláštnosti, člověk jako nedílná jednota tělesné i duševní stránky, ale i jako součást etnika.</p> <p>MKV 3: rovnocennost všech etnických skupin a kultur, odlišnost lidí, ale i jejich vzájemná rovnost.</p> <p>MKV 5: otázka lidských práv, základní dokumenty.</p>	

Přínos MKV č. 5: „Rozvíjí schopnost poznávat a tolerovat odlišnosti jiných národnostních, etnických, náboženských, sociálních skupin a spolupracovat s příslušníky odlišných sociokulturních skupin.“

Tab. 7.5 Přínos MKV č. 5

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
<p>Žák:</p> <p>Je tolerantní k odlišnostem jiných národnostních, etnických, náboženských, sociálních skupin. Spolupracuje s příslušníky těchto skupin.</p>	<p>Žák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • má základní znalosti o životě, kultuře, chování, zvycích, tradicích vybraných skupin, • komunikuje ve skupině tak, aby nikoho neurážel, neponižoval, uplatňuje vhodné verbální i neverbální projevy v komunikaci s druhými lidmi, • spolupracuje, podílí se na splnění cíle skupiny bez ohledu na to, k jaké národnostní aj. skupině patří ostatní členové skupiny (neodmítá spolupráci se žáky z jiných sociokulturních skupin), • v diskusi toleruje odlišné názory, i když s nimi nesouhlasí, dává najevo, že o těchto názorech přemýšlí, i když je nemusí přijmout, • nepovyšuje se nad ostatní, registruje odlišnosti, ale nevyvozuje z nich stereotypní závěry, • neodsuzuje odlišné věci, kterým nerozumí, • tyto dovednosti aplikuje i při kontaktu mimo školu, v běžném životě.
<p>MKV 1: respektování zvláštností různých etnik.</p> <p>MKV 2: právo všech lidí žít společně a podílet se na spolupráci, udržování tolerantních vztahů, rozvoj spolupráce s jinými lidmi, bez ohledu na jejich kulturní, sociální, náboženskou, zájmovou nebo generační příslušnost, tolerance, empatie.</p> <p>MKV 5: vstřícný postoj k odlišnostem.</p>	

Přínos MKV č. 6: „Rozvíjí dovednost rozpoznat projevy rasové nesnášenlivosti a napomáhá prevenci vzniku xenofobie.“

Aby mohl žák rozpoznat jednání, které je rasově motivováno, musí rozumět pojmu a vysvětlit význam pojmu rasismus, na příkladech, které se již staly, nalézt rasisticky zaměřené projevy, pojmenovat je, uvést možné důvody, které k takovému jednání a chování vedou. Měl by mít též základní informace o protiprávnosti takového jednání, jeho neslučitelnosti s pravidly, normami společnosti, ve které žije. Teprve po seznámení s konkrétními případy, příběhy konkrétních lidí bude schopen takové jednání rozpoznat a posoudit v jiných situacích v reálném životě. To, že dokáže takové projevy rozpoznat ovšem nezaručuje, že k nim zaujme negativní postoj, že je odsoudí, ohodnotí jako nesprávné a nepřipustné či dokonce zasáhne a pomůže oběti takových projevů. Cílem by mělo být vypěstovat v žácích takové postoje, rozvíjet takové vlastnosti, které by v jejich budoucím životě pomohly při aktivní pomoci v takových situacích, které by znemožnily podobné jednání u nich samotných. Domnívám se však, že není v silách samotné školy tohoto dosáhnout, neboť škola je jen součástí, jedním z činitelů, který se podílí na socializaci jedince. Pokud v rodině převažuje rasově motivované, stereotypní smýšlení či dokonce jednání, působí škola na dítě v opačném směru, proti rodině. Druhou otázkou je, jak vlastně zjistíme, že jsme u dítěte posílili postoj tolerance, respektu a že jedná v souladu s tímto postojem? Tím, že nám žák vysvětlí, v čem spočívá nebezpečnost nesnášenlivého chování? Tím, že když se zrovna díváme, napomene spolužáka, aby druhému nenadával? Domnívám se, že objektivně hodnotit a posuzovat, do jaké míry žák utvořil své pozitivní postoje, budou lidé, kteří se stanou součástí další etapy jeho života - v dalším studiu, v zaměstnání, v rodině. Učitel může zadat dotazník, jehož cílem bude zjištění žakových postojů vůči národnostním menšinám žijícím u nás, vůči cizincům, kteří u nás pracují, vůči romské menšině žijící v našem městě apod. Jak však zjistíme, že žák nepsal to, co předpokládá, že chceme zjistit. Můžeme též provádět dlouhodobé pozorování, avšak při velkém počtu žáků ve třídách, kontaktu omezeném na vyučovací jednotku by toto pozorování nebylo objektivní, ani naše zjištění, která mohou být ovlivněna spoustou dalších faktorů.

Tab. 7.6 Přínos MKV č. 6

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
Žák: Rozpozná projevy rasové nesnášenlivosti, xenofobie.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí pojem rasismus, rasová nesnášenlivost, xenofobie, • na konkrétních příkladech rozpozná takové projevy, vyjádří své stanovisko, svůj postoj k těmto projevům, svůj postoj zdůvodní, • vysvětlí, v čem tkví nebezpečnost rasově motivovaného jednání, xenofobie, posoudí míru nebezpečnosti takového jednání), • v modelové (životní) situaci, kdy někdo jedná takovým způsobem, posoudí své možnosti, možná rizika a rozhodne se, jak jednat (zasáhne, přivolá pomoc), • ví, kam se obrátit v případě, že potřebuje pomoci on nebo jeho spolužák, kamarád.
<p>MKV 1: základní problémy sociokulturních rozdílů v České republice.</p> <p>MKV 2: konflikty vyplývající z rozdílnosti kultur, předsudky, stereotypy.</p> <p>MKV 3: projevy rasové nesnášenlivosti – jejich rozpoznávání a důvody vzniku.</p> <p>MKV 5: odpovědnost a přispění každého jedince za odstranění diskriminace a předsudků vůči etnickým skupinám, otázka lidských práv.</p>	

Přínos MKV č. 7: „Učí žáky uvědomovat si možné dopady svých verbálních i neverbálních projevů a připravenost nést odpovědnost za své jednání.“

Tento přínos má mnoho společného s přínosem ..učí žáky žít a komunikovat s příslušníky...jak již bylo řečeno, jsme součástí určité sociální skupiny,

ve které mohou být a zřejmě i jsou jedinci nějakým způsobem odlišní. V každé třídě se najde dítě handicapované, dítě jiné národnosti, dítě ze sociálně znevýhodněného prostředí, dítě se specifickými poruchami učení a chování, nebo jen dítě, které má od přírody snědší pleť, než jeho spolužáci. Každý z těchto jedinců určitým způsobem rozvíjí své komunikační dovednosti, učí se naslouchat druhému, neskákat do řeči, sdělovat svůj názor, aniž by druhého urazil, ponížil. Učí se též vyjadřovat své myšlenky, názory, postoje v souladu s pravidly slušného chování, bez slovních výpadů, urážek, posměšných a ironických poznámek apod. Pokud si tyto dovednosti osvojí, vnitřně je přijme za své, ani komunikace a řešení sporů, konfliktů s jinými jedinci nebude odlišná. Podmínkou však je souběžné utváření postojů výše zmíněných: respektu, tolerance k odlišnostem, přijetí existujících odlišností jako součásti života ve společnosti, jejíž je členem, aby žák nerozlišoval, jak mluvit s tím nebo oním, ke komu se chovat slušně a komu moci nadávat. Je jasné, že nevhodné verbální a neverbální projevy ve škole, na veřejnosti, doma existují. Ovšem pokud je jasné, přesně, srozumitelně stanoveno, co je správné, co v mezích a co již nepřipustné, za co bude následovat sankce, trest, pokud jsou důsledně tato pravidla dodržována, pak je reálné, že žáci přijmou za své očekávané způsoby chování a jednání, které jsou od nich vyžadovány.

Tab. 7.7 Přínos MKV č. 7

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
Žák: Komunikuje s lidmi slušně, kultivovaně, v opačném případě nese odpovědnost za své jednání včetně důsledků, které budou následovat.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • dodržuje školní řád, zásady slušného chování a komunikace ve škole mezi žáky, žáky a učiteli, Tato pravidla slušného chování aplikuje ve svém životě i mimo školu, • je odpovědný za své chování, při nežádoucím chování ví, že bude následovat postih, • v situacích, kdy mají účastníci rozdílné názory, postoje, projevy, vnímá a kontroluje svoje jednání, své chování kriticky hodnotí, • komunikuje ve skupině tak, aby nikoho neurážel,

	<ul style="list-style-type: none"> • neponižoval, uplatňuje vhodné verbální i neverbální projevy, • své názory vyjadřuje kultivovaně, výstižně, bez negativních emocí, • vyslechne názor druhého, případný nesouhlas vyjádří vhodným způsobem, • hodnotí názor člověka, ne člověka samotného.
MKV 2: uplatňování principu slušného chování, základní morální normy, kvalita mezilidských vztahů.	

Přínos MKV č. 8: „Poskytuje znalost některých základních pojmů multikulturní terminologie: kultura, etnikum, identita, diskriminace, xenofobie, rasismus, národnost, netolerance aj.“

Tab. 7.8 Přínos MKV č. 8

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
Žák: Orientuje se v základních pojmech multikulturní terminologie.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí vlastními slovy konkrétní vybrané pojmy MKV, najde a vysvětlí možné vztahy, vazby, k pojmům přiřadí konkrétní příklady.
MKV 1 – 5: pojmy související s tématy, náměty, činnostmi těchto tematických okruhů.	

7.1.3 Formulace cílů Multikulturní výchovy (MKV) v oblasti postojů, hodnot

RVP ZV (2005, s. 88) definuje v oblasti postojů a hodnot sedm přínosů. I zde budou jednotlivé přínosy citovány, s případným doplňujícím komentářem. Pro každý přínos je vypracována tabulka, která obsahuje cílový

stav žáka, tedy přeformulovaný přínos průřezového tématu a na čem se pozná, že žák daného cílového stavu dosáhne. Témata, náměty, okruhy činností jsou uvedeny obdobně, jako v tabulkách předešlé kapitoly.

Přínos MKV č. 1: „Pomáhá žákům prostřednictvím informací vytvářet postoje tolerance a respektu k odlišným sociokulturním, reflektovat zázemí příslušníků ostatních sociokulturních skupin a uznávat je.“

Tab. 7.9 Přínos MKV č. 1

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
<p>Žák:</p> <p>Je tolerantní k osobám z odlišných sociokulturních skupin.</p> <p>Respektuje kulturní zázemí, zvyky, tradice, životní styl příslušníků odlišných sociokulturních skupin.</p>	<p>Žák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • uvede konkrétní příklad soužití osob z odlišných sociokulturních skupin (škola, sídliště, vesnice), popíše, jak uvedení lidé se k sobě chovají, posoudí toto chování, • vyjádří svůj postoj týkající se společného soužití různých etnických, národnostních atd. skupin (na území státu, v regionu, městě, obci, ulici, ve společném domě), • svůj postoj vysvětlí, zdůvodní, obhájí před ostatními, • posoudí, zda jeho chování k příslušníkům odlišných sociokulturních skupin, s nimiž je v kontaktu, je tolerantní, respektující, • své závěry zdůvodní a obhájí, • orientuje se v základních problémech, které způsobuje soužití s jinými sociokulturními skupinami – uvede konkrétní případy, navrhne řešení problému.
<p>MKV 1: respektování zvláštností různých etnik, základní problémy sociokulturních rozdílů v ČR.</p> <p>MKV 2: důležitost integrace jedince v rodinných, vrstevnických a profesních vztazích, tolerance, empatie, lidská solidarita.</p> <p>MKV 3: postavení národnostních menšin, základní informace o různých etnických</p>	

a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti, různé způsoby života, odlišné myšlení a vnímání světa, projevy rasové nesnášenlivosti.

MKV 4: vstřícný postoj k odlišnostem.

MKV 5: nekonfliktní život v multikulturní společnosti, zohlednění potřeb minoritních skupin, otázka lidských práv.

Přínos MKV č. 2: „Napomáhá žákům uvědomit si vlastní identitu, být sám sebou, reflektovat vlastní sociokulturní zázemí.“

Uvědomit si vlastní identitu znamená uvědomění si sebe sama, svých silných a slabých stránek. Žák vnímá a uvědomuje si své prožitky, potřeby a dále je zpracovává, pracuje s nimi. Poznává sám sebe, pracuje na svém dalším vývoji. Na utváření pozitivní a stabilní identity či identity negativní, na jejích základech má prvotní vliv socializace dítěte v rodinném prostředí, dítě do školy s určitou identitou již vstupuje. Škola tedy má možnost identitu žáka ovlivňovat, otevřít mu cesty k dalšímu sebepoznání, navozovat situace, činnosti, při kterých je zdravá identita žáka rozvíjena. Tedy taková identita, kdy je vnitřní prožívání (postoje, názory, hodnoty) v souladu s jeho vnějšími projevy (chování vůči sobě, chování vůči ostatním).

Tab. 7.10 Přínos MKV č. 2

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
Žák: Žák si uvědomuje vlastní identitu osobní, sociální, kulturní, národní.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • žák vyjádří své myšlenky, odpoví na otázku Jaký jsem (výčet tělesných, psychických vlastností). Co umím, co dovedu (ve kterých činnostech, oblastech života dosahuje dobrých výsledků, horších výsledků, za pomoci jakých dovedností, schopností). Kam patřím? Čeho chci v životě dosáhnout?, • uvede, jaké názory má sám na sebe, jak sebe

	<p>hodnotí, jak jedná, jak se chová a jak toto působí na druhé, jak ho hodnotí druhí,</p> <ul style="list-style-type: none"> • s těmito informacemi o sobě, o druhých dále pracuje, využívá jich v dalším sebepoznávání, v poznávání druhých.
<p>MKV 1: jedinečnost každého člověka a jeho individuální zvláštnosti, člověk jako nedílná součást tělesné i duševní stránky, ale i jako součást etnika, poznávání vlastního kulturního zakotvení.</p> <p>MKV 2: důležitost integrace jedince v rodinných, vrstevnických a profesních vztazích, význam kvality mezilidských vztahů pro harmonický rozvoj osobnosti.</p> <p>MKV 3: odlišné myšlení a vnímání světa.</p>	

Přínos MKV č. 3: „Stimuluje, ovlivňuje a koriguje jednání a hodnotový systém žáků, učí je vnímat odlišnost jako příležitost k obohacení, nikoli jako zdroj konfliktu.“

Tab. 7.11 Přínos MKV č. 3

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
<p>Žák:</p> <p>Žák jedná v souladu se svými postoji, názory, hodnotami.</p> <p>Vnímá odlišnost jako jev pozitivní, využívá jej ke svému dalšímu rozvoji.</p>	<p>Žák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vyjmenuje seznam hodnot, které jsou pro něj v životě důležité, uvedené hodnoty seřadí podle aktuální důležitosti, • svou volbu hodnot zdůvodní a obhájí před ostatními, • na konkrétním příkladu vyhledá možné odlišnosti lidí, odlišnosti mezi skupinami, popíše je, • posoudí, jak mohou tyto nalezené odlišnosti přispět k jeho dalšímu sebepoznání, ke změně pohledu nadruhé, k jeho dalšímu kognitivnímu, sociálnímu

	rozvoji, uveďte konkrétní příklady, <ul style="list-style-type: none"> • v konkrétních situacích jedná podle svých zásad, přesvědčení. Své chování obhájí, zdůvodní.
MKV 1: jedinečnost každého člověka, jeho individuální zvláštnosti, respektování zvláštností různých etnik. MKV 4: multikulturalita jako prostředek vzájemného obohacování, vstřícný postoj k odlišnostem.	

Přínos č. 4: „Pomáhá uvědomovat si neslučitelnost rasové (náboženské i jiné) intolerance s principy života v demokratické společnosti.“

Tab. 7.12 Přínos MKV č. 4

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
Žák: Uvědomuje si neslučitelnost rasové i jiné intolerance s principy života v demokratické společnosti.	Žák: <ul style="list-style-type: none"> • vyjmenuje základní principy demokracie, • vysvětlí, proč je rasově aj. motivované chování neslučitelné s těmito principy, uveďte příklady, • vyjádří svůj postoj k rasové a národnostní nesnášenlivosti, svůj postoj zdůvodní.
MKV 1: základní problémy sociokulturních rozdílů v ČR, v Evropě. MKV 2: vztahy mezi kulturami, konflikty, předsudky, stereotypy, základní morální normy. MKV 3: projevy rasové nesnášenlivosti.	

Přínos č. 5: „Vede k angažovanosti při potírání projevů intolerance, xenofobie, diskriminace a rasismu.“

Žák, který je schopen se aktivně podílet na činnostech tyto projevy odstraňující, má základní znalosti o této problematice, vysvětlí výše uvedené pojmy, dovede rozpoznat tyto projevy, zaujímá negativní postoj k takovým projevům. Na základě takového postoje, vnitřního přesvědčení o nesprávnosti takového chování druhých k ostatním je schopen svým dílem přispět k odstranění těchto projevů, k jejich minimalizaci.

Tab. 7.13 Přínos MKV č. 5

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
<p>Žák:</p> <p>Aktivně se zapojuje do činností pomáhajících odstraňovat projevy intolerance, xenofobie, diskriminace a rasismu.</p>	<p>Žák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vyjádří svůj názor, postoj, který zaujal k problému druhých v konkrétní situaci, • všímá si druhých, při rozpoznání takového projevu dle svých možností a schopností zasáhne, ví, kde vyhledat pomoc, pokud není v jeho možnostech zasáhnout, • dodržuje a chová se podle zásad slušného chování, neuráží druhého, svůj nesouhlas s druhým vyjádří kultivovaným a nezraňujícím způsobem, • účastní se takto tematicky zaměřených akcí pořádaných školou, obcí, podílí se na jejich organizaci, • pomáhá svým spolužákům.
<p>MKV 2: osobní přispění k zapojení žáků z odlišného sociokulturního prostředí do života školy, třídy, empatie.</p> <p>MKV 3: rovnost lidí, postavení národnostních menšin, projevy rasové nesnášenlivosti.</p> <p>MKV 5: odpovědnost a přispění každého jedince za odstranění diskriminace</p>	

a předsudků vůči etnickým skupinám.

Přínos MKV č. 6: „Učí vnímat sebe sama jako občana, který se aktivně spolupodílí na utváření vztahu společnosti k minoritním skupinám.“

Tab. 7.14 Přínos MKV č. 6

Cílový stav žáka	Na čem se to pozná
Žák: Žák přijme roli občana. Utváří pozitivní vztahy s příslušníky minoritních skupin.	Žák: <ul style="list-style-type: none">• vysvětlí pojem občan, vyjmenuje základní občanská práva a povinnosti,• vyjmenuje požadavky, které na něj klade role občana,• dodržuje pravidla slušného chování, jednání,• neodmítá spolupráci se spolužáky jiného etnika,• bez zábran, předsudků navazuje kontakty s příslušníky odlišných sociokulturních skupin,• pomáhá členům jiných sociokulturních skupin při řešení problémů každodenního života.
MKV 5: nekonfliktní život v multikulturní společnosti, aktivní spolupodílení dle svých možností na přetváření společnosti.	

8. Analýza očekávaných výstupů tematických celků vzdělávacího oboru Výchova k občanství a přeformulovaných přínosů průřezového tématu Multikulturní výchova

8.1 Porovnání cílů průřezového tématu (MKV) s očekávanými výstupy vyučovacího oboru (Vko)

Cílem obsahové analýzy, a následného porovnání cílů průřezového tématu s očekávanými výstupy vyučovacího oboru, je nalezení shodných či obsahově blízkých cílů. Nalezení těchto shod či blízkostí cílů prokáže vhodnost začlenění jednotlivých tematických okruhů a jejich témat, námětů, návrhů činností do vzdělávacího obsahu vzdělávacího oboru Výchova k občanství.

8.2 Konkrétní výsledky obsahové analýzy

Analýzou přeformulovaných přínosů (cílový stav žáka) průřezového tématu Multikulturní výchova (Tab. 7.1 – 7.14) a očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Výchova k občanství (RVP ZV, 2005, s. 40 – 42), kdy jsem hledala možné shodné či obsahově podobné cíle, byla nalezena shoda či podobnost v obou oblastech: oblasti vědomostí, dovedností, oblasti postojů, hodnot.

8.2.1 Oblast vědomostí a dovedností

1. Shodují se přínos MKV č. 3 a očekávaný výstup č. 7 (Vko – tematický celek Člověk ve společnosti), očekávaný výstup č. 5 (Vko – tematický celek Stát a právo) a to takto:

- **Přínos MKV č. 3:** „Využívá osvojených komunikačních dovedností k efektivní, vstřícné komunikaci s druhými lidmi. Je schopen takové komunikace se všemi lidmi, bez rozdílu. Hájí svá práva a respektuje práva druhých, jejich odlišné názory, zájmy, schopnosti.“

- **Očekávaný výstup č. 7 (VkO - Člověk ve společnosti):** „Uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem.“
- **Očekávaný výstup č. 5 (VkO - Stát a právo):** „Přiměřeně uplatňuje svá práva a respektuje práva a oprávněné zájmy druhých lidí, posoudí význam ochrany lidských práv a svobod.“

Shoda je založena především na těchto dílčích tématech: efektivní komunikace v různých životních situacích se všemi lidmi bez rozdílu, respektování práv, názorů, zájmů druhého.

2. Shodují se přínos MKV č. 4 a očekávaný výstup č. 8 (VkO – tematický celek Člověk ve společnosti) a to takto:

- **Přínos MKV č. 4:** „Druhého přijímá jako sobě rovného bez ohledu na jeho příslušnost k jiné skupině.“
- **Očekávaný výstup č. 8 (VkO - Člověk ve společnosti):** „Objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám.“

Shoda je založena především na těchto dílčích tématech: rovnost lidí bez ohledu na příslušnost k jiné skupině, respekt, tolerance, vztahy mezi příslušníky různých kultur.

3. Shodují se přínos MKV č. 5 a očekávaný výstup č. 8 (VkO – tematický celek Člověk ve společnosti), očekávaný výstup č. 10 (VkO – tematický celek Člověk ve společnosti) a to takto:

- **Přínos MKV č. 5:** „Je tolerantní k odlišnostem jiných národnostních, etnických, náboženských, sociálních skupin. Spolupracuje s příslušníky těchto skupin.“
- **Očekávaný výstup č. 8 (VkO - Člověk ve společnosti):** „Objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám.“
- **Očekávaný výstup č. 10 (VkO - Člověk ve společnosti):** „Posoudí a na příkladech doloží přínos spolupráce lidí při řešení konkrétních úkolů a dosahování některých cílů v rodině, ve škole, v obci.“

Shoda je založena především na těchto dílčích tématech: důležitost tolerantních vztahů mezi lidmi, respekt k odlišnostem, vstřícný postoj k odlišnostem, důležitost a rozvoj spolupráce mezi lidmi bez ohledu na jejich kulturní, sociální, náboženskou, zájmovou aj. příslušnost.

4. Shodují se přínos MKV č. 6 a očekávaný výstup č. 9 (VkO – tematický celek Člověk ve společnosti), a to takto:

- **Přínos MKV č. 6:** „Rozpozná projevy rasové nesnášenlivosti, xenofobie.“
- **Očekávaný výstup č. 9 (VkO - Člověk ve společnosti):** „Rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti.“

Shoda je založena především na těchto dílčích tématech: projevy rasové nesnášenlivosti – jejich rozpoznávání, důvody vzniku, přispění každého k odstraňování projevů rasismu, intolerance, diskriminace.

5. Shodují se přínos MKV č. 7 a očekávaný výstup č. 7 (VkO – tematický celek Člověk ve společnosti), očekávaný výstup č. 3 (VkO – tematický celek Člověk jako jedinec) a to takto:

- **Přínos MKV č. 7:** „Komunikuje s lidmi slušně, kultivovaně, v opačném případě nese odpovědnost za své jednání včetně důsledků, které budou následovat.“
- **Očekávaný výstup č. 7 (VkO - Člověk ve společnosti):** „Uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem.“
- **Očekávaný výstup č. 3 (VkO - Člověk jako jedinec):** „Rozpoznává projevy záporných charakterových vlastností u sebe i u druhých lidí, kriticky hodnotí a vhodně koriguje své chování a jednání.“

Shoda je založena především na těchto dílčích tématech: mezilidské vztahy, chování a komunikace lidí v různých životních situacích, řešení konfliktů.

8.2.2 Oblast postojů, hodnot

1. Shodují se přínos MKV č. 1 a očekávaný výstup č. 8 (VkO – tematický celek Člověk ve společnosti) a to takto:

- **Přínos MKV č. 1:** „Je tolerantní k osobám z odlišných sociokulturních skupin. Respektuje kulturní zázemí, zvyky, tradice, životní styl příslušníků odlišných sociokulturních skupin.“
- **Očekávaný výstup č. 8 (VkO - Člověk ve společnosti):** „Objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám.“

Shoda je založena především na těchto dílčích tématech: důležitost tolerantních vztahů mezi lidmi, respekt k odlišnostem, vstřícný postoj k odlišnostem.

2. Shodují se přínos MKV č. 2 a očekávaný výstup č. 3 (VkO – Člověk jako jedinec) a to takto:

- **Přínos MKV č. 2:** „Jedná, chová se v souladu se svými postoji, názory ve vztahu k sobě, druhým, ke společnosti.“
- **Očekávaný výstup č. : 3 (VkO - Člověk jako jedinec):** „Rozpoznává projevy charakterových vlastností u sebe i u druhých lidí, kriticky hodnotí a vhodně koriguje své chování a jednání.“

Shoda je založena především na těchto dílčích tématech: vhodné způsoby chování k druhým lidem v konkrétních životních situacích, utváření a rozvoj identity.

3. Shodují se přínos MKV č. 3 a očekávaný výstup č.1 (VkO – tematický celek Člověk jako jedinec) a to takto:

- **Přínos č. 3:** „Jedná v souladu se svými postoji, názory, hodnotami. Vnímá odlišnost jako jev pozitivní, využívá jej ke svému dalšímu seberozvoji, utváření a rozvoji vztahů s ostatními.“
- **Očekávaný výstup č. 1 (VkO – tematický celek Člověk jako jedinec):** „Objasní, jak může realističtější poznání a hodnocení vlastní osobnosti a potenciálu pozitivně ovlivnit jeho rozhodování, vztahy s druhými lidmi i kvalitu života.“

Shoda je založena především na těchto dílčích tématech: utváření a další rozvoj bezkonfliktních mezilidských vztahů, důležitost sebepoznání a seberozvoje pro rozvíjení těchto vztahů, vstřícný postoj k odlišnostem.

4. Shodují se přínos MKV č. 4 a očekávaný výstup č. 9 (VkO – Člověk ve společnosti) a to takto:

- **Přínos MKV č. 4:** „Uvědomuje si neslučitelnost rasové i jiné intolerance se způsobem života ve společnosti, ve které žije.“
- **Očekávaný výstup č. 9 (VkO - Člověk ve společnosti):** „Rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti.“

Shoda je založena především na těchto dílčích tématech: projevy rasové a jiné nesnášenlivosti mezi lidmi – rozpoznávání, postoj k těmto projevům. Přispění každého k odstraňování projevů intolerance, diskriminace, rasismu, lidská práva.

5. Shodují se přínos MKV č. 5 a očekávaný výstup č. 9 (VkO – tematický celek Člověk ve společnosti) a to takto:

- **Přínos MKV č. 5:** „Aktivně se zapojuje do činností pomáhajících odstraňovat projevy intolerance, xenofobie, diskriminace a rasismu.“
- **Očekávaný výstup č. 9 (VkO - Člověk ve společnosti):** „Rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti.“

Shoda je založena především na těchto dílčích tématech: projevy rasové a jiné nesnášenlivosti mezi lidmi – možnosti minimalizace, odstranění těchto projevů, přispění každého k odstranění těchto projevů.

6. Shodují se přínos MKV č. 6 a očekávaný výstup č. 7 (VkO – Člověk ve společnosti) a to takto:

- **Přínos MKV č. 6:** „Přijímá roli občana, utváří pozitivní vztahy s příslušníky minoritních skupin.“
- **Očekávaný výstup č. 7 (Vko - Člověk ve společnosti):** „Uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případné neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem.“

Shoda je založena především na těchto dílčích tématech: důležitost utváření a rozvoje pozitivních vztahů mezi všemi lidmi bez rozdílu, vzájemná interakce mezi lidmi.

8.2.3 Shrnutí

Při této analýze jsem se zaměřila na hledání shody či blízkosti cílů průřezového tématu a očekávaných výstupů vzdělávacího oboru.

Z výsledků analýzy vyplývá, že mnohé z cílů se shodují, zejména v tematických celcích Člověk ve společnosti a Člověk jako jedinec (lidská práva, porušování lidských práv, diskriminace, rasismus, intolerance, xenofobie, zásady slušného chování, komunikace, spolupráce mezi lidmi, hledání a utváření vlastní identity, postoje respektu, tolerance, solidarity atd.).

Znamená to tedy, že interkulturní dimenze, multikulturní témata jsou zahrnuta v samotném vzdělávacím obsahu vzdělávacího oboru Výchova k občanství. Průřezové téma pak při integraci do vzdělávacího oboru Výchova k občanství tato témata může prohloubit, rozšířit o další možné náměty, vzhledem ke své aktuálnosti obohatit o nové pohledy na danou problematiku. Vzhledem k zaměřenosti průřezového tématu na rozvoj postojů, hodnot u žáka pomůže dosáhnout očekávaných výstupů a rozvíjet kompetence (především občanské, sociální, komunikativní a kompetence k řešení problému) nejen v oblasti vědomostí a dovedností, ale především v oblasti afektivní.

Nalezené shody či blízkost cílů je zpracována do následujících tabulek (Tab. 8.1 a Tab. 8.2) tak, aby bylo patrné, který přeformulovaný přínos průřezového tématu Multikulturní výchova by mohl být naplňován v konkrétním

tematickém celku vzdělávacího oboru Výchova k občanství společně s očekávaným výstupem tohoto tematického celku. Ve třetím sloupci tabulky je pak uveden tematický okruh průřezového tématu, jehož prostřednictvím (tématy, náměty, okruhy činností) může být konkrétní cíl MKV naplňován.

Oblast vědomostí, dovedností (přínosy MKV)	Tematický celek (Vko)	Tematický okruh MKV
Přínos č. 3	Člověk ve společnosti Stát a právo	MKV 2 MKV 3
Přínos č. 5	Člověk ve společnosti	MKV 1 MKV 2 MKV 4
Přínos č. 6	Člověk ve společnosti	MKV 1 MKV 2 MKV 3 MKV 5
Přínos č. 7	Člověk ve společnosti Člověk jako jedinec	MKV 2

Tab. 8.1 Shodnost, podobnost cílů průřezového tématu a vzdělávacího oboru v oblasti vědomostí, dovedností

Oblast hodnot, postojů	Tematický celek	Tematický okruh PT
Přínos č. 1	Člověk ve společnosti	MKV 1 MKV 2 MKV 3 MKV 4 MKV 5
Přínos č. 2	Člověk jako jedinec	MKV 1 MKV 2

Přínos č. 3	Člověk jako jedinec	MKV 1 MKV 2
Přínos č. 4	Člověk ve společnosti	MKV 1 MKV 2
Přínos č. 5	Člověk ve společnosti	MKV 2 MKV 3 MKV 5
Přínos č. 6	Člověk ve společnosti	MKV 5

Tab. 8.2 Shodnost, podobnost cílů průřezového tématu a vzdělávacího oboru v oblasti postojů, hodnot

9. Analýza cílů průřezového tématu Multikulturní výchova a očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Výchova k občanství

9.1 Výběr očekávaných výstupů, které nevykazují shodu či blízkost cílů, ale které lze propojit s cíli průřezového tématu

Cílem obsahové analýzy cílů průřezového tématu a očekávaných výstupů vyučovacího oboru, je propojit tyto cíle i tam, kde nevykazují shodu či blízkost.

Každý očekávaný výstup i jeho konkretizace budou analyzovány s cílem nalézt vhodná místa v jednotlivých tematických celcích vzdělávacího oboru pro začlenění některých formulovaných cílů průřezového tématu.

Konkretizované cíle PT vhodné k začlenění jsou u očekávaného výstupu každého tematického celku (RVP ZV, 2005, s. 40 – 42) uvedeny spolu s tematickým okruhem průřezového tématu (RVP ZV, 2005, s. 89), který bude těmito cíly naplňován.

9.1.1 Tematický celek Člověk ve společnosti

a) Očekávaný výstup Vko č. 1

Žák: „Objasní účel důležitých symbolů našeho státu a způsoby jejich používání.“

- vyjmenuje a popíše státní symboly,
- uvede příležitosti, při kterých se používají a jakým způsobem,
- prokazuje při konkrétních situacích úctu státním symbolům.

Možné začlenění MKV:

- vyjmenuje a popíše státní symboly státu, jehož jsou občané vybrané etnické, sociokulturní skupiny žijící u nás (Vietnamci, Rusové, Ukrajinci apod.),
- popíše konkrétní svátek, který se slaví v některé z těchto skupin, nalézá shody, odlišnosti, využívá vlastních zkušeností ze života.

MKV 3: životní styl, tradice, státní svátky, významné dny vybraných odlišných sociokulturních skupin.

b) Očekávaný výstup Vko č. 2

Žák: „Rozlišuje projevy vlastenectví od projevů nacionalismu.“

- objasní pojmy domov, vlast, národ,
- vyjádří vlastními slovy, co pro něj znamenají tyto pojmy, svůj vztah k nim,
- vysvětlí pojem nacionalismus a vlastenectví,
- vysvětlí, na příkladech doloží, čím je nacionalismus nebezpečný,
- uvede příklady konkrétních projevů vlastenectví a nacionalismu z minulosti, současnosti,
- uvede příklady tradic, zvyků, svátků u nás, popíše je, stručně charakterizuje,
- uvede, čím v minulosti a současnosti naše země přispěla světu v různých oblastech, uvede konkrétní příklad.

Možné začlenění MKV:

- uvede příklady tradic, zvyků a svátků ve vybraných zemích Evropy, porovná je s našimi, hledá společné rysy, odlišnosti, specifika,

- posoudí, v čem spočívají výhody a nevýhody života mimo vlast.

MKV 2: Důležitost vlastního kulturního zakotvení, potřeba mít domov, umění vžít se do role druhého.

MKV 3: životní styl, tradice, státní svátky, významné dny vybraných odlišných sociokulturních skupin.

c) Očekávaný výstup Vko č. 3

Žák: „Zdůvodní nepřijatelnost vandalského chování a aktivně proti němu vystupuje.“

- vysvětlí, v čem spočívá vandalské chování a jeho nebezpečnost, proč je toto chování nepřijatelné, čím poškozuje ostatní,
- rozpozná projevy vandalského chování, uvede konkrétní příklady,
- vyjmenuje možnosti a způsoby, jakými může on sám proti vandalskému chování zasáhnout v rámci svých možností.

Možné začlenění MKV:

- uvede příklady, kdy je vandalské chování motivováno rasovými pohnutkami,
- vyjádří svůj postoj k takovému chování,
- uvede, jak on sám může pomoci při minimalizování takového chování,
- v konkrétní situaci dle svých možností zasáhne nebo využije pomoci dospělých (ví, kam se obrátit s prosbou o pomoc).

MKV 3: Projevy rasové nesnášenlivosti, hanobení hrobů, náboženských objektů, ničení soukromého majetku příslušníků odlišných sociokulturních skupin.

MKV 5: odpovědnost a přispění každého jedince za odstranění diskriminace vůči odlišným sociokulturním skupinám, aktivní zapojení, pomoc.

d) Očekávaný výstup VkO č. 4

Žák: „Zhodnotí nabídku kulturních institucí a cíleně z ní vybírá akce, které ho zajímají.“

- vysvětlí pojem kultura, kulturní hodnoty, tradice,
- uvede příklady kulturních tradic naší země, vybranou tradici popíše, vyjádří svůj názor na dodržování a uchovávání tradic pro další generace,
- vyjmenuje kulturní instituce nacházející se v obci, regionu, popíše jejich činnost,
- vybírá si z nabídky těchto institucí, svůj výběr uvede a zdůvodní.

Možné začlenění MKV:

- uvede příklady kulturních tradic vybrané země Evropy, stručně je popíše, nalezne a vyjmenuje shody, rozdíly. Opírá se o vlastní zkušenosti (návštěva cizí země, shlédnutí filmu, četba knihy apod.),
- vypracuje a předloží seznam akcí (divadlo, kino, kulturní středisko, výstavy, koncerty apod.) za určité období, vybere akce, které mu pomohou v poznávání kultury příslušníků odlišných sociokulturních skupin,
- zhodnotí, zda je nabídka takových akcí přínosná, dostačující,
- zúčastní se vybrané akce se spolužáky, s celou třídou, návštěvu této akce zhodnotí (ve skupině diskutuje o tom, jak se mu líbila či nikoliv).

MKV 1: poznávání vlastního kulturního zakotvení.

MKV 3: základní informace o různých etnických a kulturních skupinách, různé způsoby života, odlišné myšlení a vnímání světa.

MKV 4: multikulturalita jako prostředek vzájemného obohacování.

e) Očekávaný výstup Vko č. 5

Žák: „Kriticky přistupuje k mediálním informacím, vyjádří svůj postoj k působení propagandy a reklamy na veřejné mínění a chování lidí.“

- vysvětlí pojmy média, masová kultura, mediální sdělení,
- při plnění konkrétního úkolu vyhledá takové informace, které podle svého úsudku potřebuje k dalšímu řešení úkolu,
- vybrané informace zpracuje, dále využije pro řešení úkolu,
- ověří, zda jsou informace pravdivé,
- porovná různá sdělení, zprávy posoudí z různých úhlů pohledu, svá zjištění prezentuje, obhajuje,
- rozpozná informace, které jsou v daném kontextu použity manipulativně,
- pozná, když si informace protiřečí,
- rozlišuje mezi informativním, zábavním a reklamním sdělením, uvede příklady informativního, zábavního, reklamního sdělení, vysvětlí rozdíly mezi těmito sděleními,
- vysvětlí fungování reklamy, k čemu a komu slouží, jakých prostředků využívá, jakým způsobem reklama ovlivňuje jedince,
- rozpozná pozitivní a negativní reklamu, na příkladech vysvětlí jejich rozdíly, vyjmenuje pozitiva a negativa reklamy,
- uvede konkrétní příklady, jak mohou média ovlivnit občany pozitivním, negativním způsobem.

Možné začlenění MKV:

- posoudí, do jaké míry je ovlivňován zprávami v tisku, televizi o odlišných sociokulturních skupinách,
- vyhledá, posoudí, zpracuje informace, využije jich při řešení konkrétního úkolu týkajícího se multikulturní tematiky,
- posoudí, do jaké míry je ovlivněn konkrétními předsudky.

MKV 1: základní problémy sociokulturních rozdílů v ČR.

MKV 2: předsudky a vžitá stereotypy.

f) Očekávaný výstup Vko č. 6

Žák: „Zhodnotí a na příkladech doloží význam vzájemné solidarity mezi lidmi, vyjádří své možnosti, jak může v případě potřeby pomáhat lidem v nouzi a v situacích ohrožení.“

- vysvětlí pojem solidarita, prosociální chování, uvede příklady projevů solidárního chování, prosociálního jednání,
- vytvoří návrhy řešení na konkrétním případě, jak může pomoci potřebným lidem on sám, dospělí lidé,
- v rámci svých možností pomáhá lidem, kteří pomoc potřebují – uvede konkrétní situaci, kdy on sám pomohl druhému člověku a jakým způsobem,
- vyjmenuje konkrétní organizace, které pomáhají potřebným lidem,
- popíše činnost konkrétní organizace pomáhající těmto lidem.

Možné začlenění MKV:

- vyjmenuje organizace, které se starají a pomáhají příslušníkům odlišných sociokulturních skupin, popíše jejich činnost,

- v rámci svých možností pomáhá spolužákům, ostatním lidem z odlišných sociokulturních skupin.

MKV 5: pomoc příslušníkům odlišných sociokulturních skupin.

g) Očekávaný výstup Vko č. 5

Žák: „Rozlišuje, ze kterých zdrojů pocházejí příjmy státu a do kterých oblastí stát směřuje své výdaje, uvede příklady dávek a příspěvků, které ze státního rozpočtu získávají občané.“

- vysvětlí pojem státní rozpočet, uvede oblasti, které z něj stát financuje,
- uvede hlavní příjmy a výdaje státu a jejich zdroje,
- vyjmenuje dávky, příspěvky, které může získat občan a uvede důvod, proč konkrétní dávky občan dostává.

Možné začlenění MKV:

- posoudí důležitost vyplácení dávek lidem, kteří jsou určitým způsobem znevýhodněni,
- vyjádří svůj názor na vyplácení dávek příslušníkům odlišných sociokulturních skupin, posoudí, do jaké míry je ovlivněn názory z domova, širšího prostředí, obecně tradovanými předsudky.

MKV 5: společný život různých skupin v multikulturní společnosti – práva, povinnosti, sociální politika státu, zohlednění potřeb minoritních skupin.

9.1.2 Tematický celek Stát a právo

a) Očekávaný výstup Vko č. 4

Žák: „Vyloží smysl voleb do zastupitelstev v demokratických státech a uvede příklady, jak mohou výsledky voleb ovlivňovat každodenní život občanů.“

- vysvětlí pojem občan, uvede základní práva a povinnosti občana,
- uvede, kdy se stává jedinec občanem ČR, k jakým změnám dojde po nabytí občanství ČR v jeho životě,
- vyjmenuje formy voleb v ČR,
- vysvětlí důležitost a prospěšnost voleb do zastupitelstev,
- na konkrétních příkladech posoudí význam voleb.

Možné začlenění MKV:

- uvede, kdo má v ČR právo volit a kdo ne. Uvede podmínky, které musí být naplněny, aby mohl člověk v ČR volit. Uvede příčiny, které tomu brání,
- vyjmenuje a posoudí možnosti, jak mohou příslušníci odlišných sociokulturních skupin ovlivňovat dění v ČR, jak se mohou aktivně zapojit do společnosti, ač nejsou občany ČR.

MKV 5: život všech v multikulturní společnosti, aktivní zapojení všech do života společnosti, její aktivní přetváření.

b) Očekávaný výstup Vko č. 6

Žák: „Objasní význam právní úpravy důležitých vztahů – vlastnictví, pracovní poměr, manželství.“

- vysvětlí pojem právní vztah, účastník právního vztahu, obsah a předmět právního vztahu,
- porozumění prokáže uvedením příkladů, v nichž jednotlivé pojmy použije,
- vysvětlí důležitost právní úpravy důležitých vztahů.

Možné začlenění MKV:

- vyjádří svůj postoj k problematice zaměstnávání cizinců v ČR,

- uvede předsudky, které jsou s touto problematikou spojovány, vyjádří svůj názor na ně, posoudí, do jaké míry je on sám těmito předsudky ovlivněn a proč.

MKV 2: předsudky a stereotypy ve vnímání lidí.

MKV 5: život všech v multikulturní společnosti, aktivní zapojení všech do života společnosti, její aktivní přetváření.

c) Očekávaný výstup Vko č. 8

Žák: „Dodržuje právní ustanovení, která se na něj vztahují, a uvědomuje si rizika jejich porušování.“

- vysvětlí pojem právní řád a uvede, čím je tvořen,
- uvede situace, kdy on sám je nucen dodržovat právní ustanovení na něj se vztahující,
- vysvětlí, proč je třeba konkrétní právní ustanovení dodržovat a uvede, jaké důsledky bude mít jeho porušení.

Možné začlenění MKV:

- uvede příklady porušování právních ustanovení, které jsou spojovány s příslušníky některých sociokulturních skupin,
- posoudí, do jaké míry je toto spojení pravdivé, prokazatelné či zda se jedná o předsudek vůči určité sociokulturní skupině,
- vyhledá konkrétní statisticky podložené informace, s těmito informacemi dále pracuje, využije jich při argumentaci svého názoru, postoje.

MKV 1: základní problémy sociokulturních rozdílů v ČR, Evropě.

MKV 2: základní morální normy, principy slušného chování, odpovědnost, předsudky, stereotypy.

MKV 5: nekonfliktní život v multikulturní společnosti.

d) Očekávaný výstup Vko č. 10

Žák: „Rozpozná protiprávní jednání, rozliší přestupek a trestný čin, uvede jejich příklady.“

- uvede společné znaky přestupku a trestného činu,
- uvede příklady přestupku, trestného činu, posoudí závažnost uvedených příkladů,
- vysvětlí rozdíl mezi trestní odpovědností nezletilých a mladistvých,
- uvede hranici základní trestní odpovědnosti,
- vyjmenuje nejrozšířenější oblasti trestné činnosti dětí a mladistvých, posoudí jejich nebezpečnost pro aktéry samé i ostatní.

Možné začlenění MKV:

- uvede příklady přestupků, trestných činů, které byly spojovány s příslušníky odlišných sociokulturních skupin (jako oběti, pachatelé),
- vyjádří vlastní názor, co mohlo být motivem uvedených přestupků, trestných činů,
- posoudí, zda uvedené příklady jsou typické pro příslušníky odlišných sociokulturních skupin, svůj názor obhájí, zdůvodní,
- posoudí, do jaké míry je ovlivněn předsudky k určité sociokulturní skupině při posuzování těchto konkrétních příkladů.

MKV 2: předsudky, stereotypy, konflikty.

MKV 5: nekonfliktní život v multikulturní společnosti.

9.1.3 Tematický celek Mezinárodní vztahy, globální svět

a) Očekávaný výstup Vko č. 1

Žák: „Popíše vliv začlenění ČR do EU na každodenní život občanů, uvede příklady práv občanů ČR v rámci EU i možných způsobů jejich uplatňování.“

- vysvětlí pojem občan, státní občanství, občanství Evropské unie,
- vyjmenuje základní práva a povinnosti občana EU,
- uvede některé z výhod, které EU poskytuje svým občanům,
- uvede výhody, kterých on sám by mohl ve svém budoucím životě využít.

Možné začlenění MKV:

- vybere zemi, stát, ve kterém by chtěl v budoucnu studovat,
- předloží a prezentuje spolužákům nejdůležitější informace o systému školství, možnostech studia pro zahraniční studenty,
- vysvětlí, proč je důležité zachovat a udržovat tradice, kulturní zvyky své země v současném globalizujícím se světě.

MKV 1: člověk jako součást etnika, vlastní kulturní zakotvení.

MKV 3: základní informace o různých etnických a kulturních skupinách.

MKV 4: význam užívání cizího jazyka jako nástroje dorozumění a celoživotního vzdělávání.

b) Očekávaný výstup Vko č. 2

Žák: „uvede některé významné mezinárodní organizace a společenství, k nimž má vztah ČR, posoudí jejich význam ve světovém dění a popíše výhody spolupráce mezi státy.“

- vyjmenuje hlavní organizace, které mají vztah k ČR,
- u vybrané organizace popíše stručně její činnost, uvede příklady konkrétní činnosti ve vztahu k ČR,
- vysvětlí důležitost spolupráce mezi státy v určité oblasti. Vyhledá konkrétní příklad, posoudí, v čem je spolupráce v tomto případě přínosná, jaká pozitiva tato spolupráce přináší.

Možné začlenění MKV:

- vyjmenuje a stručně charakterizuje mezinárodní organizace, které se zabývají ochranou lidských práv, příslušníků národnostních a jiných sociokulturních skupin.

MKV 5: otázka lidských práv, ochrana lidských práv, základní dokumenty.

c)Očekávaný výstup č. 3

Žák: „Uvede příklady některých projevů globalizace, porovná jejich klady a zápory.“

- vysvětlí pojem globalizace,
- vyjmenuje některé příklady projevů globalizace v současném světě, vysvětlí možné příčiny, porovná klady a zápory konkrétního příkladu.

Možné začlenění MKV:

- posoudí, jaký vliv má globalizace na zvyšování počtu příslušníků odlišných sociokulturních skupin v Evropě,
- uvede důvody, které vedou příslušníky těchto skupin odejít z domova a usadit se v jiné zemi.

MKV 4: multikulturalita současného světa a předpokládaný vývoj v budoucnosti.

d) Očekávaný výstup Vko č. 6

Žák: „Uvede příklady mezinárodního terorismu a zaujme vlastní postoj ke způsobům jeho potírání.“

- uvede příklady teroristických akcí, útoků ze současnosti,
- vyjádří vlastní názor na takový způsob řešení problémů,
- vyjmenuje způsoby, jakými je terorismus ve světě potírán, uvede konkrétní příklady a zaujme vlastní stanovisko k používaným způsobům.

Možné začlenění MKV:

- vybere teroristické akce, útoky, o nichž si myslí, že byly vedeny proti odlišné skupině obyvatelstva (národnostní menšině, skupině s odlišným vyznáním, barvou pleti apod.),
- na základě shromážděných objektivních informací vyjádří svůj názor na tyto akce, postoj k násilnému řešení národnostních, náboženských a jiných sporů.

MKV 2: právo všech lidí žít společně bez ohledu na kulturní, sociální, náboženskou, zájmovou, generační aj. příslušnost, negativní vztahy mezi kulturami.

MKV 5: odpovědnost a osobní, aktivní přispění každého k bezkonfliktnímu životu v multikulturní společnosti.

9.1.4 Shrnutí

Při této analýze jsem se zaměřila na hledání možností začlenění témat, námětů činností MKV do tematických celků Výchovy k občanství, kde nebyla nalezena shoda či podobnost cílů v analýze předchozí. Využila jsem nejen očekávaných výstupů a přeformulovaných přínosů, ale i jejich konkretizací.

Provedenou analýzou byly nalezeny možné oblasti, kde je vhodné a smysluplné začlenit některá z témat, námětů průřezového tématu. Jejich začlenění je reálné v tematických celcích Člověk ve společnosti, Stát a právo, Mezinárodní vztahy, globální svět. Z analýzy vyplývá, že i ve zdánlivě nesourodých, odlišných tématech, jejichž učivo by si žák měl osvojit, cílech, kterých by žák měl dosáhnout, existují možné vztahy, přesahy témat a naplnění cílů průřezového tématu Multikulturní výchova.

Výsledky analýzy jsou zpracovány do následující tabulky tak, aby bylo patrné, které tematické okruhy průřezového tématu by mohly přispět k naplnění očekávaných výstupů tematických celků vzdělávacího oboru a přínosů průřezového tématu.

Tematický celek Vko	Tematický okruh MKV
Člověk ve společnosti	MKV 1
	MKV 2
	MKV 3
	MKV 4
	MKV 5
Stát a právo	MKV 1
	MKV 2
	MKV 5
Mezinárodní vztahy a globální svět	MKV 1
	MKV 2
	MKV 3
	MKV 4
	MKV 5

Tab. 9.1 Možnosti začlenění tematických okruhů PT Multikulturní výchova do tematických celků vzdělávacího oboru Výchova k občanství

10. Celkové shrnutí výsledků

Porovnáním závěrů provedených u obou analýz je zřejmé, že začlenění průřezového tématu do vzdělávacího obsahu vzdělávacího oboru Výchova k občanství je možné v plném rozsahu.

Do učebních osnov vzdělávacího oboru na úrovni ŠVP lze začlenit všechny tematické okruhy průřezového tématu. S využitím vhodných témat, námětů činností a volbou vhodných metod, organizačních forem budou naplňovány přínosy průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka v oblasti vědomostí, dovedností, postojů i hodnot.

11. Výběr vhodných metod

„Vyučovací metoda je postup, cesta, způsob vyučování (řec. Methodos). Charakterizuje činnost učitele vedoucí žáka k dosažení stanovených vzdělávacích cílů.“(Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 287)

Metoda je tedy v nejobecnějším slova smyslu chápána jako cesta k cíli, výuková metoda jako cesta k dosažení stanovených výukových cílů. (srov. Grecmanová a kol., 2000, s. 43) Proto je důležité vybrat a začlenit do výchovně vzdělávacích strategií takové metody, které k dosažení cílů vzdělávacího oboru, průřezového tématu, klíčových kompetencí žáků, obecných cílů vzdělání povedou, které budou mít vztah k obsahu vzdělávacího oboru, budou uplatňovány v závislosti na žákově stylu učení a učitelově stylu vyučování.

11.1 Metody vzdělávacího oboru Výchova k občanství

Pokud má Výchova k občanství vést k naplnění jejích cílů v oblasti kognitivní, afektivní, psychomotorické, nelze žáky pouze učit teorii, vybavovat je vědomostmi a znalostmi z oboru. Důraz by měl být kladen na získání praktických zkušeností, možnosti účastnit se, aktivně se zapojovat do různých činností, mít možnost je ovlivňovat, řešit problémy týkajících se společnosti, ve které žijí – na úrovni třídy, školy, obce apod. tak, aby byly nejen osvojovány vědomosti a rozvíjeny dovednosti, ale utvářeny postoje, hodnoty. (srov. Dostálová, 2001, s. 14)

Praktická, aktivní zkušenost rozvíjí osobnost žáka, jeho schopnosti, dovednosti, postoje. Nejde jen o pochopení toho, jak svět funguje, ale i praktické ovlivňování světa, ve kterém žijí.

Výběr vhodných metod je v kompetenci učitele vzdělávacího předmětu, v kompetenci skupiny učitelů, kteří se podílejí na tvorbě učebních osnov vzdělávacího oboru. Výběr metod závisí na vyučovacím stylu učitele - způsobu uvažování, jednání v pedagogických situacích, jeho pedagogických

dovednostech, zkušenostech - který se promítá i do vyučovacích strategií, tedy i volby výukových metod, do samotného vyučování. Dalším kritériem volby vhodné metody je respektování učebních stylů žáků, stupně jejich aktivity, samostatnosti, tvořivosti, jejich subjektivních potřeb, zájmů, úrovně jejich fyzického a psychického rozvoje. Neméně důležitým faktorem pro volbu metody jsou vnější podmínky výchovně-vzdělávací práce, např. technická vybavenost školy, velikost třídy. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 30 – 37)

Dostálová (2001, s. 81-84) vymezuje tyto metody Výchovy k občanství:

a) Studium životopisů vynikajících občanů – získání informací o jednání a konání přispívající k obecnému blahu nejen slavných, známých osobností, ale i obyčejných lidí, kteří vykonali něco prospěšného, snažili se o zlepšení v určité oblasti našeho občanského života.

b) Účast na správě škol – aktivní zapojení žáků do života školy, možnost sledovat a ovlivňovat dění ve škole - členství v žákovských samosprávách, školních radách apod. Aktivním zapojením, možností mít vliv na konkrétní záležitosti (školní řád, kázeňská pravidla apod.) se žáci učí jednat jako občané.

c) Pozorování jednání aktivních občanů a rozhovory s nimi – besedy, diskuse, exkurze. Tyto aktivity jsou pro žáky zdrojem informací, pomáhají jim vytvořit si vlastní názor na danou záležitost.

d) Práce ve prospěch společnosti – jde o aktivní zapojení se při řešení určitého problému – pomoc v organizacích, při různých akcích pořádaných obcí, sbírkách, výstavách apod. Žák zde má možnost získat osobní zkušenost při řešení konkrétního problému, učí se pomáhat konkrétním lidem, dochází k utváření postojů, vhodných způsobů chování, vzbuzení zájmu o dění kolem sebe, podnícení k další veřejné činnosti v dospělosti.

e) Volební účast – jde o účast na volbách do funkcí ve školních i mimoškolních organizacích, podpora spolužáka k jeho zvolení apod. U žáků je rozvíjena schopnost mít vlastní názor, obhájit ho před ostatními, dovednost aktivně se zapojit do života společenství, jehož je součástí, mít podíl na jeho fungování.

f) Modelová a simulační cvičení – tyto metody jsou využívány pro nastínění skutečných činností ve společnosti – zasedání soudního procesu, volby do zastupitelstev, schvalování zákona apod. Při využití těchto metod má žák možnost rozhodovat jako dospělí o věcech veřejného zájmu, získává reálnou představu o tom, do obnáší funkce veřejného činitele, jaké nároky jsou na tuto funkci kladeny, s jakými překážkami se musí potýkat, překonávat.

g) Veřejné proslovy, písemná vyjádření a diskuse o politických otázkách – tyto metody poskytují příležitost k úvaze o morálce, prohlubují znalosti o daném konkrétním problému. Žák se učí sdělovat vlastní názory, obhajovat je před ostatními, vystupovat před ostatními, zaujmout, přesvědčit.

h) Život a záležitosti obce – aby žák mohl ovlivňovat záležitosti v rámci obce v dospělosti, měl by být seznámen s činností obecního, městského úřadu, s jeho jednotlivými odbory, konkrétními problémy, které tyto řeší, již dříve. Již on může ovlivnit tyto problémy, může poukázat na konkrétní problém, nastínit jeho možné způsoby řešení apod. – prezentace problému ve škole, předložení a beseda s odborníky, společný pokus o realizaci apod.

i) Kampaně a veřejné akce – organizování vlastních akcí ve spolupráci s různými organizacemi, například kampaň týkající se třídění odpadů v obci apod.

Mnohé z těchto metod lze využít a realizovat v samotném předmětu Výchova k občanství, např. volby do třídní samosprávy, schvalování pravidel třídy, besedy, diskuse s pracovníky obecního úřadu, návštěva Parlamentu ČR, realizace projektu Já, občan (žáci hledají konkrétní problém v okolí, definují ho, vyhledávají informace potřebné pro řešení problému, hledají možné způsoby řešení, spolupráci, podporu dospělých, své závěry předkládají a prezentují s cílem dosáhnout vyřešení, realizace jimi navrhovaných způsobů), simulační metody, tak v celoškolských činnostech, projektech či akcích školy: žákovský parlament, školní aktiv, vydávání školního časopisu, výlety, exkurze, brigády apod.

11.2 Výběr metod realizovatelných ve vzdělávacím oboru výchova k občanství

V této kapitole se zaměřím na výběr takových metod výuky, které budou splňovat kritéria volby metod uvedených v předcházející kapitole (kap. 11.1). Volit budu tedy takové metody, které bych sama využila. Tento výběr se nemusí shodovat s názory ostatních, neboť jako jsem již uvedla, výběr metod je závislý nejen na samotném učiteli, ale i na ostatních kritériích výběru metody.

Jako efektivní, smysluplné považuji volbu aktivizujících výukových metod: diskusních metod, problémové výuky, situačních a inscenačních metod a dále pak využití tzv. komplexních výukových metod: skupinové a kooperativní výuky, metodu kritického myšlení, brainstorming, projektovou výuku, učení v životních situacích. Vhodnou metodou by byla zcela jistě i výuka dramatem, v této oblasti však nemám dostatečné zkušenosti, proto ji zde neuvádím. Z klasických výukových metod zcela jistě do výuky patří vysvětlování, výklad, práce s textem, rozhovor, vytváření dovedností, napodobování aj.

11.2.1 Stručná charakteristika vybraných metod

V této kapitole stručně charakterizuji vybrané metody. Využila jsem klasifikaci zpracovanou Maňákem a Švecem (2003). Autoři této klasifikace výukové metody dělí do třech základních skupin: klasické výukové metody, aktivizující výukové metody a komplexní výukové metody. Vybrané metody, které jsem uvedla v předcházející kapitole (kap. 11.2), budou zařazeny do skupin dle této klasifikace a stručně charakterizovány.

Klasické výukové metody

Maňák, Švec (2003, s. 53 – 103) řadí do klasických výukových metod metody slovní: vyprávění, vysvětlování, přednášku, práci s textem, rozhovor, dále pak metody názorně-demonstrační: předvádění a pozorování, práce s obrazem, instruktáž. Další skupinu tvoří metody dovednostně-praktické:

vytváření dovedností, napodobování, manipulování, laborování, experimentování a produkční metody.

a) Vysvětlování - patří k častým výukovým monologickým metodám, je používána pro předání nových poznatků, kdy učitel nemůže počítat s předchozí žakovou zkušeností. Od učitele tato metoda vyžaduje logický a systematický postup při zprostředkování učiva žákům, zaměřený především na objasňování vnitřních vztahů a zákonitostí. (srov. Kalhous, Obst a kol., 2002, s. 317) „Uplatňuje se nejčastěji při osvojování látky pojmové povahy, o vyvozování zobecňujících závěrů.“ (Skalková, 1999, s. 172) Vyhovuje zvláště u metody problémového výkladu a metody heuristické. (srov. Kalhous, Obst, 2003, s. 94)

b) Práce s textem – „Rozumíme obvykle výukovou metodu založenou na zpracovávání textových informací, jejichž využití směřuje k osvojení nových poznatků, k jejich rozšíření a prohloubení, popř. k jejich upevnění, fixaci. Jde o metodu, v níž dominuje žakovou učení.“ (Maňák, Švec, 2003, s. 64) Při práci s textem si žák nejen zapamatovává nové informace, též vytváří a dále rozvíjí dovednost využívat těchto informací pro řešení problému, dále s nimi pracovat.

c) Rozhovor – „metoda rozhovoru představuje verbální komunikaci v podobě otázek a odpovědí dvou nebo více osob (obvykle učitele a žáků) na dané výchovně-vzdělávací téma, které se vyznačuje svou vnitřní zaměřeností na stanovený cíl.“ (Maňák, Švec, 2003, s. 69) „Metoda rozhovoru patří k nejstarším didaktickým metodám – metodám dialogickým. Spočívá v tom, že formou otázek a odpovědí osvětluje určitý jev, problém a vede žáky k novým poznatkům.“ (Skalková, 1999, s. 174)

d) Vytváření dovedností - dovednosti tvoří jednu z klíčových oblastí kurikula moderní školy. Kvalita dovedností nezáleží pouze na době procvičování příslušných činností. Především jde o pochopení situace, vzhled do situací, jichž je účastníkem a které je nucen řešit, vypořádat se s nimi. Žák v těchto situacích využívá dřívější zkušenosti, orientuje se v dané situaci, úloze, problému, uvědomuje si, co potřebuje k tomu, aby danou situaci zvládl,

je motivován k hledání řešení. Získané či zdokonalené dovednosti pak přenáší do nových situací. Vhodnými metodami pro efektivní osvojení různých druhů dovedností jsou metody diskusní, metody řešení problémů, metody situační a inscenační, didaktické hry, z komplexních metod pak skupinová a kooperativní výuka, partnerská výuka, samostatná práce žáků a individuální a individualizovaná výuka, projektová výuka, učení v životních situacích. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 92 – 96)

e) Napodobování – je vymezováno jako proces přebírání určitých způsobů chování od jiných, zejména starších lidí, kteří mají autoritu. Napodobování je uznáváno z vývojového hlediska za jeden z hlavních druhů učení ve škole. V didaktické teorii a praxi se s napodobováním jako metodou příliš nepočítá. Ze současného pojetí vzdělávání je však důraz kladen nejen na kognitivní rozvoj, ale na rozvoj celé osobnosti žáka. Nápodoba, působení příkladů a vzorů tedy hraje v současném vzdělávání důležitou úlohu v rozvoji žáka v oblasti osobnostní a sociální. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 98)

Aktivizující výukové metody

„Aktivizující metody jsou vymezovány jako postupy, které vedou výuku tak, aby se výchovně-vzdělávacích cílů dosahovalo hlavně na základě vlastní učební práce žáků, přičemž důraz se klade na myšlení a řešení problémů.“ (Maňák, Švec, 2003, s. 105) Autoři do aktivizujících výukových metod řadí metody diskusní, metody heuristické, metody situační, metody inscenační a didaktické hry. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 105 – 126)

a) Diskusní metody – „diskuse je taková forma komunikace učitele a žáků, při níž si účastníci navzájem vyměňují názory na dané téma, na základě svých znalostí pro svá tvrzení uvádějí argumenty, a tím společně nacházejí řešení daného problému.“ (Maňák, Švec, 2003 s. 108) Tato metoda je využívána zejména v situacích a případech, kdy existuje možnost, že žáci i učitel mají na jevy, fakta problémy různé názory či je žádoucí, aby si vlastní názory vytvářeli a učili se je sdělovat, obhajovat. Je využívána, pokud se dané téma týká hodnotových postojů, jejich utváření a přetváření, vyjasňování vlastních postojů před ostatními. Jako vhodná se jeví též k rozvoji

komunikačních dovedností – samostatný projev před ostatními, přesné formulování, dodržování pravidel při diskusi, dovednost argumentovat, schopnost naslouchat. Podporuje též sociální vazby mezi učitelem a žáky, mezi žáky navzájem. (srov. Kalhous, Obst, 2003, s. 96)

b) Problémová výuka - metoda řešení problémů, která představuje myšlenkovou variantu učení pokusem a omylem, při níž se subjekt učí ze svých úspěchů, ale také z chyb a nezdarů. Základním pojmem této metody je „problém“ – rozpor, překážka, protiklad, konflikt, nesouhlas atd., který slouží jako podnět k myšlenkové aktivitě. Žák se učí rozlišovat skutečné problémy, chápat podstatu problémové situace, analyzovat ji, proniknout do struktury problému, odlišit známé, neznámé prvky, důležité, nedůležité informace, hledat řešení a při neúspěchu se vracet zpět k dřívějším fázím. Vychází z předpokladu, že člověk řeší problémy neustále, je nucen objevovat, učit se chápat svět kolem sebe, vyznat se v něm. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 113 – 118)

c) Situační metoda - umožňuje žákům podrobněji se seznámit s různými problémovými situacemi, jevy z každodenního života, překračujícími rámec školy. Podstatou je řešení problémového případu, který odráží nějakou reálnou událost, vztahy a okolnosti této události. Za případ je považován metodicky zpracovaný materiál reflektující reálnou problémovou situaci, přičemž řešení této problémové situace není jednoznačné. Patří sem např. metoda rozboru situace, řešení konfliktní situace, metoda incidentu, dynamická situační metoda. Přínos je spatřován hlavně v tom, že tyto metody pomáhají překonávat jednostrannost výukových metod, rozvíjejí komunikační dovednosti, obohacují výuku o řešení konkrétních, existujících situací ze života. Žáci jsou připravováni na skutečné problémy, možné konflikty, s nimiž se v budoucnosti budou setkávat a budou je muset řešit. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 119 – 122)

d) Inscenační metoda - podstatou této metody je sociální učení v modelových situacích, žáci zde působí jako aktéři předváděných situací. Jde o simulaci konkrétní události, kdy každý žák hraje určitou roli a souběžně řeší problém. Tato metoda umožňuje žákům prohloubit si dříve osvojené učivo, umožňuje pochopit a prožít různé aspekty mezilidských vztahů (prožití,

jednání), získat nové prožitky, osvojit si adekvátní způsoby chování a jednání apod. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 123)

Komplexní výukové metody

„Jde o složité metodické útvary, které předpokládají různou, ale vždy ucelenou kombinaci a propojení několika základních prvků didaktického systému, jako jsou metody, organizační formy výuky, didaktické prostředky nebo životní situace, jejichž účinnost a životnost potvrdila praxe. Jsou označovány jako modely, koncepce, projekty, komplexy, edukační plány, programy, organizační formy, kooperační formy výuky.“ (Maňák, Švec, 2003, s. 131) Do komplexních výukových metod tito autoři řadí frontální výuku, skupinovou a kooperativní výuku, partnerskou výuku, individuální a individualizovanou výuku, samostatnou práci žáků, kritické myšlení, brainstorming, projektovou výuku, výuku dramatem, otevřené učení, učení v životních situacích, televizní výuku, výuku podporovanou počítačem, sugestopedii a superlarning, hypnopedii. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 131-195)

a) Skupinové vyučování - takové vyučování v rámci třídy, kdy jsou žáci učitelem rozděleni do skupin a jsou jim zadávány takové úlohy, které podněcují aktivitu, spolupráci žáků, vzájemnou pomoc, diskusi, možnost hodnocení společné práce. Uspořádání třídy není stálé, uspořádání třídy je měněno v závislosti na potřebách jednotlivých skupin – počet pracovních míst podle velikosti skupiny, charakteru úloh, pro možnost komunikace mezi žáky i mezi žáky a učitelem. (srov. Maňák, Švec, 2003 s. 138) Tuto metodu je vhodné využít tam, kde žáci budou řešit náročnější, komplexnější problém vyžadující jejich vzájemnou spolupráci, rozdělení dílčích úkolů mezi členy skupiny, vyžadujících sdílení názorů, zkušeností, vzájemnou pomoc členů skupiny i odpovědnost jednotlivce za výsledky společné práce. Výhodou je větší možnost pro uplatnění jednotlivců v rámci menší skupiny, snížení pocitů strachu, trémy, ostychu před velkou skupinou. Práce ve skupinách umožňuje probrat dané téma z více úhlů pohledu, umožňuje zadat jednotlivým skupinám různé úlohy, jejichž vyřešení, výsledky jsou pak prezentovány ostatním. (srov. Kalhous, Obst a kol., 2002, s. 303)

b) Kooperativní výuka - jedná se o komplexní výukovou metodu, založenou na spolupráci žáků mezi sebou při řešení různě náročných úkolů, problémů. Někdy je považována za formu skupinové výuky, neboť je realizována většinou v různě velkých skupinách. Za klíčové jsou považovány tyto principy: pozitivní vzájemná závislost členů skupiny, interakce žáků tváří v tvář, individuální odpovědnost každého žáka za splnění cíle skupiny – osobní odpovědnost, individuální skládání účtů, formování a využívání interpersonálních a skupinových dovedností, reflexe skupinové činnosti. (srov. Kasíková, 2001, s. 84–85) Mezi přednosti této výuky patří její sociální aspekty – žák se učí spolupracovat, komunikovat, řešit problémy s ostatními členy skupiny, diskutovat, obhajovat vlastní názor, ustoupit názoru druhého, nést odpovědnost za výsledky celé skupiny, hodnotit svou práci a práci druhých, vyjadřovat své pocity, myšlenky, názory spojené s činností. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 139-140)

c) Metoda kritického myšlení – Kritické myšlení vychází z koncepce konstruktivistické psychologie a pedagogiky – při učení žák nepřebírá hotové poznatky, ale konstruuje je na základě svých dřívějších znalostí, zkušeností. Žák při myšlenkové činnosti volí vlastní způsoby, cesty, učební procesy, které mu umožňují sledovat, reflektovat a zlepšovat své individuální způsoby učení. Jde o to, aby žák dokázal uchopit myšlenku, pochopit její obsah, prozkoumat ji, posoudit, porovnat s jinými názory, s tím, co již o dané problematice ví, a poté zaujmout vlastní stanovisko. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 160)

Ve výuce je kritické myšlení považováno za výchovně-vzdělávací aktivitu, která má vliv na celou osobnost žáka. Základem této metody je tzv. integrovaný model myšlení, který spojuje tyto oblasti myšlení: přijímání a vybavování poznatků, kritické myšlení a tvořivé myšlení. Je využíváno tzv. třífázového modelu učení, který zahrnuje jak myšlenkové procesy, tak rozhodování, řešení problémů a metodické aspekty.

1. Fáze evokace: Cílem je vyvolání zájmu o daný problém. Učitel zjišťuje, co žáci o tématu, problému vědí, co si myslí. Žáci na základě zjištění formulují nejasnosti, otázky. Jde o fázi motivační, cílem je zaujmout žáky pro řešení problému, úkolu.

2. Fáze uvědomění si významu: Jejím cílem je udržet zájem žáka, podnícení ke sledování vlastních myšlenkových postupů. Žáci v této fázi vyhledávají nové informace, upravují, upřesňují své názory, konfrontují je s původními.

3. Fáze reflexe: Cílem je prohloubení učiva. Žáci třídí, systematizují získané vědomosti, upevňují je tím, že je přetvářejí ve své poznatkové struktury a převádějí do smysluplného rámce souvislostí a vazeb. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 161)

d) Brainstorming

V překladu z angličtiny znamená toto slovo „bouři mozků“ nebo také „útok“ na mozek. U nás je využíván název Burza nápadů. Jedná se metodu, jejíž cílem je produkce velkého množství návrhů řešení problému v relativně krátké době, zejména při řešení konkrétních problémů, které vyžadují originální nápady. Hlavním smyslem této metody je vyprodukovat co nejvíce nápadů a potom posoudit jejich užitečnost. (srov. Maňák, Švec, 2003 s. 164)

Tato metoda je vhodná při činnostech žáků, kdy je důležité probrat dané téma ze všech možných úhlů pohledu v omezeném čase, její zařazení je vhodné v úvodních fázích výukových bloků, lekcí (učiteli slouží jako nástroj zjištění, co již o daném tématu žáci vědí, popř. jaké zaujímají postoje k danému tématu), shromážděné nápady, informace jsou východiskem pro další činnosti ve výuce. Žáci si osvojují dovednost vyslovit vlastní nápad, bez obavy z jeho hodnocení, kritiky. Podněcuje žáky k jasnému, stručnému formulování myšlenky, pohotovosti při produkování myšlenek. (srov. Kalhous, Obst, 2003, s. 98)

e) Projektová výuka

Jde o výuku, kdy žáci řeší určitý problém, zpracovávají určité téma spojené s reálným světem, životem, a to na teoretické i praktické úrovni, v rámci třídy, školy i mimo ni. Výsledkem je vytvoření určitého produktu. Časový rozsah projektové výuky je různý, od dvou či několika hodinových bloků až po několik týdnů, měsíců. Přínos této metody je ve zvyšování motivace, iniciativy a odpovědnosti žáků při plnění daného úkolu, dává možnost přesahu

mimo zdi školy, úkoly a problémy jsou součástí běžného života. Žáci rozvíjí své komunikační, kooperativní dovednosti, získávají osobní zkušenost v různých oblastech každodenního života, je rozvíjena jejich tvořivost. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 168 – 171)

f) Učení v životních situacích

Tato metoda je orientována na životní dění, prožívání autentických příběhů, řešení problémů z reálného života. Podstatou učení v životních situacích je snaha přiblížit školu životu či umožnit vstup života do školy – propojení školy se životem výběrem vhodného učiva, volbou témat, která vycházejí z životních souvislostí. Cílem je, aby žák získal vědomosti a rozvíjel dovednosti na základě vlastní zkušenosti, činnosti, organizací a zapojením do různých akcí a aktivit. Podmínkou je bezprostřední styk s reálným životem, kdy může být upokojuována potřeba žáka něco řešit smysluplně, dosáhnout konkrétních, hmatatelných cílů prospěšných a užitečných pro život. (srov. Maňák, Švec, 2003, s. 178 – 180)

11.3 Metody multikulturní výchovy

Pro smysluplné a efektivní naplnění cílů multikulturní výchovy je nutné využívat takových metod, které umožní jejich naplnění. Žák si nejen osvojuje základní vědomosti a dovednosti, způsoby chování, ale vytváří žádoucí postoje, je připravován na život v multikulturní společnosti. Ve výuce je kladen důraz na vzájemnou interakci mezi učitelem, žáky, mezi žáky navzájem, žák zde tedy není pouze pasivním objektem výuky. Jako efektivní se tedy jeví výběr postupů, metod a forem interaktivního vyučování stavěném na konstruktivistickém pojetí pedagogiky, systémů zaměřujících se komplexněji na osobnost žáka.

K vymezení metod multikulturní výchovy jsem využila publikace kolektivu autorů Interkulturní vzdělávání I. a Interkulturní vzdělávání II. vydané v roce 2002 a 2005 vzniklé v rámci projektu Varianty. Autoři využívají již existujících metod, technik, které adaptují pro cíle a účely interkulturního vzdělávání, vycházejí ze 4 pilířů IKV (srov. Buryánek, 2005, s. 8):

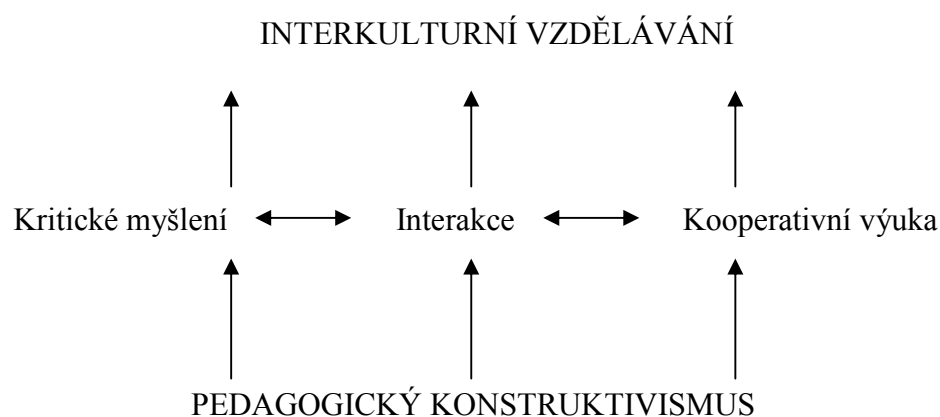

Schéma 7.1 Pilíře IKV

Tyto čtyři pilíře shrnují pedagogické a metodické principy, podle nichž je vhodné tvořit jednotlivé lekce interkulturního vzdělávání.

- **Pedagogický konstruktivismus**

„Pedagogický proud, který klade důraz na procesy objevování, rozšiřování a přetváření poznávacích struktur (obrazů světa) v procesu učení. Poznávání se děje konstruováním tak, že fragmenty nových informací si poznávající subjekt řadí do již existujících smysluplných struktur. Tomu jsou přizpůsobeny i didaktické postupy.“ (Buryánek, 2005, s. 8) Pedagogický konstruktivismus vychází z předpokladu, že poznání a porozumění světu si musíme vystavět ve vlastním vědomí, smysl výuky je uváděn takto: vybavit žáka schopností orientovat se v množství poznatků a naučit se je správně využívat. (srov. Buryánek, 2005, s. 9)

- **Kritické myšlení**

Kritické myšlení autoři příručky vymezují jako ideální kompetenci, o jejíž rozvoj se interkulturní vzdělávání snaží. Výuka ke kritickému myšlení využívá tzv. třífázového modelu vyučovací jednotky E-U-R, respektujícího mechanismy přirozeného učení. S tímto modelem se v různé intenzitě pracuje ve většině technik a metod IKV. (srov. Buryánek, 2005, s. 13)

- **Interakce**

„Edukační proces, který probíhá za spoluúčasti pedagogů a studentů. Jejich vztah je založen na principu partnerství a spolupráce. Student je aktivním subjektem, který má vliv na průběh a podobu tohoto procesu.“ (Buryánek, 2005, s. 14) Od žáků je vyžadována aktivní spoluúčast, žáci společně s učitelem směřují k dosažení stanoveného cíle výuky.

- **Kooperace**

„Kooperační výuka je edukační proces, při němž základní charakteristikou vztahů mezi pedagogem a studenty a mezi studenty navzájem je kooperace. Podmínkou kooperace je znalost a přijetí společných cílů. Pro rozvoj kooperativních dovedností je vhodná forma skupinového vyučování.“ (Buryánek, 2005, s. 15) Tento čtvrtý pilíř zdůrazňuje způsob interakce mezi žáky a učitelem, mezi žáky navzájem.

Autoři příručky Interkulturní vzdělávání I., projekt Varianty (2002, s. 18 - 20) uvádějí tyto metody, formy, principy:

- Diskuse
- Brainstorming
- Skupinové vyučování
- Simulační hry a dramatizace
- Kritické myšlení
- Projektové vyučování

Vzhledem k tomu, že všechny výše uvedené metody, formy, principy byly charakterizovány v kap. 11.2., zaměřím se v následující charakteristice především na specifickou pro interkulturní/multikulturní výchovu uvedenou autory příručky Interkulturní vzdělávání (srov. Buryánek, 2002, s. 18-20):

a) Diskuse

Diskuse dle autorů prostupuje všemi formami interkulturního vzdělávání, často slouží jako prostředek reflexe předešlých aktivit, vytváří prostor pro vyjádření myšlenek, názorů žáků, pro zhodnocení, shrnutí činností.

b) Brainstorming

Metoda brainstormingu umožňuje shromáždit nápady, náměty, informace v krátkém časovém úseku. Jeho využití je vhodné v počátečních fázích jednotlivých lekcí IKV, shromážděné údaje se stávají východiskem dalších činností.

c) Skupinové vyučování

Autoři charakterizují skupinové vyučování jako formu práce ve skupinách menších než třída vyžadující týmové úsilí, spolupráci, vzájemnou pomoc, společné řešení daného problému. Práce ve skupinách umožňuje probrat daná témata z různých pohledů, kdy každá skupina pracuje na řešení určitého úkolu, poté výsledky své práce prezentuje ostatním.

d) Simulační hry a dramatizace

Důležitost autoři spatřují v možnosti žáků nacvičit si situace, do kterých se budou pravděpodobně dostávat v multikulturní realitě. Důraz je kladen vyjádření postojů, názorů, použití vhodných strategií chování, nikoliv na hereckém ztvárnění dané role.

e) Kritické myšlení

Nepředstavuje specifickou metodu práce, dle autorů se jedná spíše o ideální kompetenci, kterou by měl učitel u žáků vypěstovat. V rámci IKV se na rozvoj kritického myšlení zaměřují především aktivity kritické analýzy textů. S metodikou programu Čtením a psaním ke kritickému myšlení pracují i autoři publikace Interkulturní výchova ve školním vzdělávacím programu. Při realizaci lekcí MKV pracují s modelem E-U-R. Evokaci – první fázi procesu učení – přisuzují z hlediska Interkulturní výchovy mimořádný význam. Tato

fáze umožňuje každému žákovi přistoupit k látce tak, jak to jemu vyhovuje, a nediskriminuje žáky tím, že by vyzdvihovala školní znalosti, ale naopak zdůrazňuje hodnotu osobní zkušenosti každého žáka. Ve druhé fázi – uvědomění si významu – je z hlediska IKV důležité, že se tímto způsobem dosahuje respektu k myšlenkovým pochodům a vzdělávacím potřebám každého jedince. (srov. Košťálová, 2005, s. 50 – 56)

f) Projektové vyučování

Projektové vyučování je zde vymezeno jako dlouhodobá metoda, při které student, skupina studentů, třída pracuje na řešení konkrétního problému, zpracovává dané téma. V kontextu příručky IKV tvoří jakousi alternativu nebo doplněk navržených aktivit nebo jejich částí.

11.4 Shrnutí

Navržené metody (organizační formy, principy) využitelné ve výuce vzdělávacího oboru Výchova k občanství se zcela shodují s metodami, které uvádějí i jiné zdroje. Znamená to tedy, že jich lze využívat pro naplnění konkrétních cílů jak vzdělávacího oboru, tak průřezového tématu, s využitím vhodných aktivit, technik v rámci jednotlivých výukových bloků, vyučovacích hodin, projektů.

12. Příklad integrace průřezového tématu Multikulturní výchova do vzdělávacího oboru Výchova k občanství

Uvedený výukový blok byl realizován v rámci vyučovacího předmětu Občanská výchova v 8. ročníku Základní školy v Uhlířských Janovicích.

Název	RASISMUS
Škola	Základní škola Uhlířské Janovice
Počet dětí	573
Vyučující	Jitka Michalicová
Věková skupina	14 let
Charakteristika dětí	14 chlapců, 13 děvčat SPU – 2 žáci SPCH – 1 žák (opakující ročník)
Vyučovací předmět	Občanská výchova
Téma, obsah, učivo	Lidská práva Rasismus, stereotypy, kulturní rozdíly Diskriminace, xenofobie
Časová dotace	2 vyučovací jednotky
Mezipředmětové vztahy (PT)	Multikulturní výchova Osobnostní a sociální výchova
Cíle pro vyučovací obor	Na konci žák: <ul style="list-style-type: none"> • vysvětlí pojem rasismus, • navrhne pravidla postupu proti rasismu ve škole, • vyjmenuje druhy chování, které lze považovat za rasisticky motivované.
Cíle pro jiné oblasti	Multikulturní výchova <ul style="list-style-type: none"> • vyjádří svůj postoj k rasově motivovanému jednání, svůj postoj zdůvodní,

	<ul style="list-style-type: none"> • přehodnotí vlastní vnímání kulturních rozdílů. <p>Osobnostní a sociální výchova</p> <ul style="list-style-type: none"> • prezentuje vlastní názory, přebírá názor druhého, pokud usoudí, že je lepší, • podílí se na splnění cíle skupiny.
Klíčové kompetence	Komunikativní, sociální, kompetence k řešení problémů
Vzdělávací strategie	Skupinová výuka, brainstorming, diskuse, hraní v rolích
Zdroj aktivit	Manuál pro výchovu mládeže k lidským právům, 2006, s. 201 - 205

1. Úvodní aktivita: CO JE TO RASISMUS?

Cíl: žáci si ujasní, jak rozumí pojmu rasismus

Metoda: brainstorming

Uspořádání třídy: půlkruh

Časová dotace: 5 – 10 min

Pomůcky: velký arch papíru, fix (tabule, křída, flipchart)

Průběh aktivity, instrukce

Učitel žáky pobídne, aby se posadili do půlkruhu tak, aby viděli na plochu, na kterou se bude psát. Bez jakýchkoliv úvodních slov žákům začne vyprávět vtip (rasově motivovaný – ne o odlišné sociokulturní skupině, jejíž příslušník je žákem této třídy, posouzení vhodnosti výběru vtipu). Poté se zeptá, co si o tomto vtipu žáci myslí. Odpovědi zapisuje na velký arch papíru, na tabuli (dle připravených pomůcek).

Po zapsání všech okamžitých nápadů žáků následuje diskuse. Učitel s žáky, žáci mezi sebou diskutují o tom, co si pod pojmem rasismus představují, zda se již setkali s projevy rasismu ve svém životě, jaké chování sami považují za rasisticky motivované. Diskuse slouží k ujasnění toho, co žáci již vědí, k získání nových pohledů na danou problematiku, nových zkušeností.

Do diskuse může být též začleněna reflexe týkající se aktivity. Možné otázky: jak jste se cítili, když jsem vyprávěl vtip? Byl směšný? Bylo vám něco nepříjemné? Bylo poté lehčí formulovat myšlenky k pojmu rasismus?

2. Aktivita CHOULOSTIVÝ PŘÍPAD

Cíl: žáci na základě odpovědí svých a ostatních posoudí své vnímání druhých, naleznou možnou přítomnost předsudků ve svých odpovědích

Metoda: hraní v rolích

Uspořádání třídy: půlkruh, prostor pro přehrání scénky

Časová dotace: 20 – 25 min

Pomůcky: papír, tužka, karta pro hraní rolí

Průběh aktivity, instrukce

Učitel požádá o účast v aktivitě žáky a vybere dobrovolníky, které seznámí s jejich úkolem – přečíst si kartu pro hraní rolí a připravit si krátkou scénku o třech jednáních (tato třída je zvyklá na tuto metodu, nebyl problém ani s výběrem dobrovolníků, ani s časem potřebným na přípravu. Pokud s touto metodu učitel nepracuje, či minimálně, je vhodné dát více času na přípravu).

Ostatní žáci se posadí do půlkruhu s papírem a tužkou, učitel jim vysvětlí, že přestávce budou psát odpověď na určitou otázku. Poté sledují scénku. V každé přestávce jsou požádáni, aby napsali stručnou, jasnou odpověď

na otázku položenou učitelem. Po ukončení scénky se žáci posadí do kruhu, sdělují své odpovědi. Mohou své odpovědi číst popořadě všichni, či jen ti, kteří chtějí. Odpovědi své i ostatních hodnotí. Možné otázky: co jste napsali v první přestávce, co vás vedlo k těmto závěrům? Co jste napsali ve druhé přestávce, co vás vedlo k těmto závěrům? Co jste si uvědomili na konci? Co jste předpokládali v průběhu scénky?

3. Aktivita PRAVIDLA

Cíl: žáci navrhnu pravidla pro svou třídu, podle kterých by se mělo postupovat, kdyby došlo k rasistickému činu.

Metoda: skupinová činnost, diskuse

Uspořádání třídy: stoly, vhodné prostory pro společnou práci skupin

Časová dotace: 60 min

Pomůcky: velký arch papíru, tužka, fix pro každou skupinu

Průběh aktivity, instrukce

Učitel rozdělí žáky do skupin po čtyřech (krátká rozdělovací aktivita, možnost rozdělení samotnými žáky). Seznámí je s jejich úkolem: uvažovat ve skupinách o tom, jaké povinnosti a zodpovědnosti by měli mít žáci u nich ve třídě, ostatní žáci, učitelé, ostatní pracovníci školy s ohledem na rasistické činy. Tedy co by bylo povinností koho, kdyby k rasistickému činu došlo, co by bylo povinností, zodpovědností koho, aby vůbec k takovým činům nedocházelo. Úkolem každé skupiny je tedy sestavit pokyny, jak by měli jednotliví aktéři při takovýchto událostech postupovat. Své návrhy napíše každá skupina v bodech na velký arch papíru. Skupina na svých návrzích pracuje cca 30 min. Poté se skupiny sejdou v kruhu a zástupce každé prezentuje výsledky práce celé skupiny. Následuje diskuse, při níž se žáci

shodují na bodech, doplňují je, zapisují. Produktem této společné práce celé třídy je stanovení pravidel postupu proti rasismu ve škole.

Reflexe

V úvodu žáci zhodnotí průběh aktivity. Možné otázky: byl pro vás úkol těžký, spolupracovalo se vám dobře, měli jste problém se domluvit, hádali jste se....? Cílem hlavní části reflexe je vyjádřit, nechat možnost uvědomit si, co se žáci v této aktivitě naučili. Možné otázky: jak rozšířený je rasismus u nás na škole, ve třídě? Jaké skupiny jsou podle vás vystaveny nejvíce projevům rasismu? Proč? Změnili jste během aktivity své názory na chápání pojmu rasistický čin? Pokud ano, jak? Kdo je zodpovědný za to, že ve vaší třídě, v naší škole nebude docházet k takovým činům?

Zamyslete se znovu nad aktivitou Choulostivý případ – hraní v rolích. Jak se měli zachovat, co měli udělat učitelé, co Abdalláhův otec, co ředitelka školy, aby osáhli spravedlivého řešení? Je důležité mít pravidla, která upravují postup při projevech rasismu? Jsou důležitá? Proč? Nebylo by lepší, kdybychom se mohli obejít bez nich? Co bychom mohli a měli udělat pro odstranění příčin rasistického chování ve škole, v celé společnosti my sami?

4. Podklady pro aktivitu CHOULOSTIVÝ PŘÍPAD

Choulostivý případ – karta pro hraní rolí (instrukce pro žáky)

Sehrajte krátkou scénku založenou na následujícím případě. Scénka by měla být provedena ve třech jednáních, jak je naznačeno níže. V přestávkách mezi jednotlivými jednáními budou diváci požádáni, ať napíší, co se podle jejich názoru ve scéně odehrává.

První jednání: Dva učitelé/učitelky se baví ve sborovně.

Za poslední měsíc došlo ve škole k několika krádežím. Teď se opět někomu ztratily peníze. Ředitel/ka školy se rozhodl/a celou věc vyřešit a požádal/a členy učitelského sboru, aby se pokusili zloděje odhalit. Podezřelým, alespoň za poslední krádež, je Abdalláh – žák, jehož rodina pochází ze severní Afriky.

Druhé jednání: Rozhovor mezi Abdalláhovým otcem a ředitelem/ředitelkou.

Ředitel/ka si pozve Abdalláhova otce k rozhovoru. V jeho závěru Abdalláhův otec zaplatí celou ukradenou částku.

Třetí jednání: Dva učitelé/učitelky se opět baví ve sborovně.

To, že Abdalláhův otec zaplatil, považují za přiznání Abdalláhovy viny.

Později se však ukáže, že Abdalláh neměl s krádežemi nic společného.

Choulostivý případ – pokyny pro organizátora

Nechte dobrovolníky zahrát scénku. V přestávkách mezi jednotlivými jednáními přerušte hraní rolí a položte divákům níže uvedené otázky. Ti by měli několika slovy shrnout své reakce v dané fázi příběhu.

První přestávka: první otázka pro diváky – co byste dělali, kdybyste byli ředitelem/ředitelkou školy vy?

Druhá přestávka: druhá otázka pro diváky – myslíte si, že tím byla celá záležitost upokojivě vyřešena?

Třetí přestávka: třetí otázka pro diváky – co si myslíte nyní?

Závěr

Důležitou součástí tvorby školního vzdělávacího programu, tvorby vzdělávacího obsahu jednotlivých vzdělávacích oborů, je i začlenění průřezových témat do jednotlivých předmětů, pokud je jako forma začlenění zvolena integrace průřezového tématu do konkrétního předmětu. Nelze se spoléhat jen na vlastní intuici, kdy si myslíme, že určité téma průřezového tématu by se „možná“ dalo zařadit do určitého tematického celku vyučovacího předmětu.

Jednu z možností, jak se zamyslet a smysluplně zařadit tematické obory do konkrétního předmětu, předkládá tato práce. Jako nezbytné se ukázalo konkretizovat, operacionalizovat očekávané výstupy vzdělávacího oboru, přeformulovat možné přínosy průřezového tématu do cílů v jazyce žáka. Nalezením shod, podobností či vhodných míst, kde shoda, podobnost nebyla nalezena, byly stanoveny tematické celky, do nichž je možné a vhodné začlenit tematické obory průřezového tématu.

Z výsledků obsahových analýz vyplývá, že vzdělávací obor Výchova k občanství je ideálním předmětem, do kterého může být průřezové téma Multikulturní výchova integrováno. Začleněním do vhodných tematických celků, s využitím učiva, vhodných metod je reálné začlenit všechny tematické okruhy průřezového tématu.

Je nutné podotknout, že začlenění jen do tohoto předmětu by nebylo dostačující, vést žáky k osvojení interkulturních kompetencí se neobejde bez propojení s jinými vzdělávacími obory, průřezovými tématy, s životem školy celkově.

Zjištěných výsledků lze využít v další práci pedagogických pracovníků, neboť školní vzdělávací program bude vyžadovat další přehodnocení, úpravy, změny. Z mého pohledu jsou přínosné i dílčí postupy, závěry této práce, které jsou východiskem pro tvorbu učebních osnov vzdělávacího předmětu Výchova k občanství – rozložení témat, očekávaných výstupů, učiva, volba metod do jednotlivých ročníků, tematických celků, vyučovacích hodin.

Název

Výchova k občanství a průřezová témata Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání

Resumé

Začlenění tematických oborů průřezových témat je nedílnou součástí tvorby školního vzdělávacího programu. Jednou z možností začlenění je integrace průřezového tématu do vzdělávacího oboru. Způsob, jak smysluplně začlenit průřezové téma Multikulturní výchova do vzdělávacího obsahu vzdělávacího oboru Výchova k občanství, předkládá tato práce. Uvedeny jsou též vhodné metody, učivo k realizaci tohoto průřezového tématu, včetně příkladu začlenění konkrétního tématu multikulturní výchovy do výuky.

Klíčová slova

Školní vzdělávací program, Multikulturní výchova, Výchova k občanství

Title

Civics and sectional themes of Framework education programme for basic education

Resume

Comprehension of thematic sections of sectional themes is an integral part of production of the school education program. One of the possibilities is a comprehension of integration of sectional theme to educational section. The way how to meaningfully include sectional theme „ Multiethnic education“ into training subject of education subject „ Civics“ presents this work. Suitable methods, subject matter are also presented for realisation of this sectional theme, including example of concrete comprehension of theme „ Multiethnic education“ to education.

Keywords

School education programme, Multiethnic education, Civics

Přehled schémat a tabulek

Schémata:

Schéma 3.1 Smysl multikulturní výchovy	16
Schéma 4.1 Vztah Výchovy k občanství a Multikulturní výchovy.....	22
Schéma 7.1 Pilíře IKV	110

Tabulky:

Tab. 5.1 Taxonomická tabulka.....	24
Tab. 5.2 Revidovaná Bloomova taxonomie: Dimenze poznatků	25
Tab. 5.3 Revidovaná Bloomova taxonomie: Dimenze kognitivních procesů	26
Tab. 5.3 Revidovaná Bloomova taxonomie: Dimenze kognitivních procesů - pokračování.....	27
Tab. 5.3 Revidovaná Bloomova taxonomie: Dimenze kognitivních procesů - pokračování.....	28
Tab. 6.1 Očekávaný výstup č. 1	34
Tab. 6.2 Očekávaný výstup č. 2	34
Tab. 6.3 Očekávaný výstup č. 3	35
Tab. 6.4 Očekávaný výstup č. 4	35
Tab. 6.5 Očekávaný výstup č. 5	36
Tab. 6.6 Očekávaný výstup č. 6	37
Tab. 6.7 Očekávaný výstup č. 7	38
Tab. 6.8 Očekávaný výstup č. 8	39
Tab. 6.9 Očekávaný výstup č. 9	40
Tab. 6.10 Očekávaný výstup č. 10	40
Tab. 6.11 Očekávaný výstup č. 1	41
Tab. 6.12 Očekávaný výstup č. 2	42
Tab. 6.13 Očekávaný výstup č. 3	43
Tab. 6.14 Očekávaný výstup č. 4	44
Tab. 6.15 Očekávaný výstup č. 1	44
Tab. 6.16 Očekávaný výstup č. 2	45
Tab. 6.17 Očekávaný výstup č. 3	45
Tab. 6.18 Očekávaný výstup č. 4	46
Tab. 6.19 Očekávaný výstup č. 5	46
Tab. 6.20 Očekávaný výstup č. 6	47
Tab. 6.21 Očekávaný výstup č. 7	47
Tab. 6.22 Očekávaný výstup č. 1	48
Tab. 6.23 Očekávaný výstup č. 2	48
Tab. 6.24 Očekávaný výstup č. 3	48
Tab. 6.25 Očekávaný výstup č. 4	49
Tab. 6.26 Očekávaný výstup č. 5	49
Tab. 6.27 Očekávaný výstup č. 6	50
Tab. 6.28 Očekávaný výstup č. 7	50
Tab. 6.29 Očekávaný výstup č. 8	51

Tab. 6.30 Očekávaný výstup č. 9	51
Tab. 6.31 Očekávaný výstup č. 10	52
Tab. 6.32 Očekávaný výstup č. 1	52
Tab. 6.33 Očekávaný výstup č. 2	53
Tab. 6.34 Očekávaný výstup č. 3	53
Tab. 6.35 Očekávaný výstup č. 4	54
Tab. 6.36 Očekávaný výstup č. 5	54
Tab. 6.37 Očekávaný výstup č. 6	55
Tab. 7.1 Přínos MKV č. 1	58
Tab. 7.2 Přínos MKV č. 2	59
Tab. 7.3 Přínos MKV č. 3	61
Tab. 7.4 Přínos MKV č. 4	63
Tab. 7.5 Přínos MKV č. 5	64
Tab. 7.6 Přínos MKV č. 6	66
Tab. 7.7 Přínos MKV č. 7	67
Tab. 7.8 Přínos MKV č. 8	68
Tab. 7.9 Přínos MKV č. 1	69
Tab. 7.10 Přínos MKV č. 2	70
Tab. 7.11 Přínos MKV č. 3	71
Tab. 7.12 Přínos MKV č. 4	72
Tab. 7.13 Přínos MKV č. 5	73
Tab. 7.14 Přínos MKV č. 6	74
Tab. 8.1 Shodnost, podobnost cílů průřezového tématu a vzdělávacího oboru v oblasti vědomostí, dovedností	82
Tab. 8.2 Shodnost, podobnost cílů průřezového tématu a vzdělávacího oboru v oblasti postojů, hodnot	83
Tab. 9.1 Možnosti začlenění tematických okruhů PT Multikulturní výchova do tematických celků vzdělávacího oboru Výchova k občanství	97

Bibliografické citace

- BURIÁNEK, J. (ed.). *Interkulturní vzdělávání II. – doplněk k publikaci Interkulturní vzdělávání nejen pro středoškolské pedagogy*. 1. vyd. Praha: Člověk v tísní, 2005. s. 8 – 16. ISBN: 80-903510-5-0.
- BYČKOVSKÝ, P., KOTÁSEK, J. Nástin revize Bloomovy taxonomie. In: VALIŠOVÁ, A. a kol. *Historie a perspektivy didaktického myšlení*. 1. vyd. Praha: Karolinum 2004, s. 203 – 221. ISBN 80-246-0914-2.
- DLOUHÁ, R., CHÁRA, P. a kol. *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*. 1. vyd. Praha: www.scio.cz, s. r. o. 47 s. ISBN 80-86910-52-0.
- DOSTÁLOVÁ, R. a kol. *Civitas*. 1. vyd. Praha: ISV, 2001. 131 s. ISBN 80-5866-75-7.
- GRECMANOVÁ, H a kol. *Podporujeme aktivní myšlení a samostatné učení žáků*. 1. vyd. Olomouc, 2000. s. 43. ISBN 80-85783-28-2.
- JANEBOVÁ, E., KASÍKOVÁ, H. Interkulturní výchova. In: VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. *Pedagogika pro učitele*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, s. 291 – 298. ISBN 978-80-247-1743-0.
- KALHOUS, Z., OBST, O. *Didaktika sekundární školy*. 1. vyd. Olomouc: PF Univerzity Palackého, 2003. s. 72 - 101. ISBN 80-244-0599-7.
- KALHOUS, Z., OBST, O. a kol. *Školní didaktika*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. s. 273 – 327. ISBN 80-7178-253-X.
- KASÍKOVÁ, H. Cíle vyučování. In: VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. *Pedagogika pro učitele*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, s. 135 – 142. ISBN 978-80-247-1734-0.
- KASÍKOVÁ, H. *Kooperativní učení a vyučování*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2001. 179 s. ISBN 80-246-0192-3.
- BURYÁNEK, J. (ed). *Interkulturní vzdělávání – příručka nejen pro středoškolské pedagogy*. Praha: Lidové noviny, 2002. s. 18 - 20. ISBN 80-7106-614-1.
- KOŠŤÁLOVÁ, H. Pedagogický konstruktivismus a interkulturní výchova. In: KOŠŤÁLOVÁ, H. (ed). *Interkulturní výchova ve školním vzdělávacím*

programu. 1. vyd. Praha: Kritické myšlení a Člověk v tísni. 124 s. ISBN neuvedeno.

MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Výukové metody*. 1. vyd. Brno: Paido, 2003. 219 s. ISBN 80-7315-039-5.

PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2006. 263 s. ISBN 80-7254-866-2.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3. vyd. Praha: Portál, 2001. 328 s. ISBN 80-7178-579-2.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. 1. vyd. Stařeč : INFRA, s.r.o., 2005. 113 s. ISBN 80-86666-24-7.

SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. 1. vyd. Praha: ISV, 1999. 292 s. ISBN 80-85866-33-1.

STANĚK, A. *Výchova k občanství a evropanství*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007. 168 s. ISBN 80-7182-224-8.

Literatura

- BRANDER, P., GOMES, R. a kol. *Kompas – Manuál pro výchovu mládeže k lidským právům*. 1. vyd. Praha: Argo, 2006. 422 s. ISBN 80-7203-827-3.
- CÍLKOVÁ, E., SCHONEROVÁ, P. *Náměty pro multikulturní výchovu*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 168 s. ISBN 978-80-7367-238-6.
- DOPITA, M. (ed). *Občan ve 21. století - kompetence výchovy k občanství*. 1. vyd. Bratislava : Rada Európy, 2003, 162 s. ISBN 80-89141-04-8.
- DOPITA, M., GRECMANOVÁ, H., WRIGHT, N. D. (ed). *Nové horizonty výchovy k občanství*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001. 219 s. ISBN 80-244-0361-7.
- DOPITA, M., HRACHOVCOVÁ, M. (ed). *Výchova k demokracii v transformující se společnosti*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001. 184 s. ISBN 80-244-0306-4.
- DOPITA, M., STANĚK, A. (ed). *Multikulturalita a výchova k občanství*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Epoque, 2007. 272 s. ISBN 978-80-87027-37-0.
- DOPITA, M., STANĚK, A. (ed). *RVP v praxi učitele výchovy k občanství – se zaměřením na potírání rasové a národnostní nesnášenlivosti*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2005. 252 s. ISBN 80-244-1250-0.
- DOPITA, M., STANĚK, A. (ed). *Výchova k občanství v rámci školního vzdělávacího programu se zaměřením na potírání rasové a národnostní nesnášenlivosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 156 s. ISBN 80-244-1494-5.
- DOPITA, M., STANĚK, A. (ed) *Výchova k demokratickému občanství a vzájemné toleranci v multikulturní společnosti*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. 266 s. ISBN 80-244-0952-6.
- DOPITA, M., STANĚK, A. (ed). *Výchova k demokratickému občanství založenému na právech a odpovědnosti*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. 190 s. ISBN 80-244-0883-X.
- FILOVÁ, H., MAŇÁK, J. a kol. *Vybrané kapitoly z obecné didaktiky*. 2. vyd. Brno: Pedagogická fakulta MU v Brně, 1996. 97 s. ISBN 80-210-2798-3.

- FISCHER, R. *Učíme děti myslet a učit se*. 2. vyd. Praha: Portál, 2004. 172 s. ISBN 80-7178-966-6.
- HRACHOVCOVÁ, M., STANĚK, A. (ed). *Občanská výchova v globalizující se společnosti*. 1. vyd. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 2002. 227 s. ISBN 80-244-0475-3.
- HRACHOVCOVÁ, M., ZÍVALÍK, P., DOPITA, M. (ed). *Multikulturalita, tolerance a odpovědnost*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. 190 s. ISBN 80-244-0110-X.
- HRACHOVCOVÁ, M., ZÍVALÍK, P., DOPITA, M. (ed). *Výchova k demokracii, konstitucionalismu a občanství*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1998. 149 s. ISBN 80-7067-964-6.
- JIRÁSKOVÁ, V. *Občan v demokratické společnosti*. 1. vyd. Praha: SLON, 1999. 1. vyd. ISBN 80-85850-78-8.
- JIRÁSKOVÁ, V., KOŤA, J. a kol. *Základy společenských věd*. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA s. r. o., 2004. 852 s. ISBN 80-86432-66-1.
- KARLOVÁ, J., MATĚJKA, M. a kol. *Výchova k občanství a demokracii*. 2. vyd. Praha: SVOD, 2001. 148 s. ISBN neuvedeno.
- KASÍKOVÁ, H. *Učíme (se) spolupráci spoluprací*. 1. vyd. Praha: AISIS, 2005. 141 s. ISBN 80-239-4668-4.
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Klíčové kompetence v základním vzdělávání*. 1. vyd. Praha: VÚP Praha, 2007. 75 s. ISBN 978-80-87000-07-6.
- MOORE., D (ed). *Czechkid – metodické náměty pro pedagogy*. Praha: British Council, 2007. 107 s. ISBN 978-80-239-8918-2.
- NELEŠOVSKÁ, A., SPÁČILOVÁ, H. *Didaktika III*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. 53 s. ISBN 80-244-0598-9.
- PASCH, M. a kol. *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. 416 s. ISBN 80-7367-054-2.
- PETTY, G. *Moderní vyučování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2002. 380 s. ISBN 80-7178-681-0.
- PRÁŠILOVÁ, M.: *Tvorba vzdělávacího programu*. 1. vyd. Praha: Triton, 2006. ISBN: 80-7254-712-7.

- PROCHÁZKOVÁ, I, RAABOVÁ, E. *Výchova k občanství a demokracii*. Ukázky úloh a náměty pro výuku občanské výchovy. 52 s. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001. ISBN 80-211-0407-4.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, 496 s. ISBN 80-7178-170-3.
- PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova*. 1. vyd. Praha : ISV, 2001. 211 s. ISBN 80-85866-72-2.
- SOKOL, J., MIČIENKA, M., JIRÁSKOVÁ, V. *Občanské minimum*. 1. vyd. Praha: nakladatelství TAURIS, 2002. 216 s. ISBN 80-211-0410-4.
- STARÁ, J. *Výchova k demokratickému občanství v primární škole*. Praha: UK Praha, Pedagogická fakulta, 2004. 64 s. ISBN 80-7290-162-1.
- ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 1. vyd. Praha : Portál, 1998. 203. s. ISBN 80-7178-285-8.